Эхэ найхан нютагаа эб хамта мандуулая!

БУРЯАД ҮНЭН

1921 оной декабриин 21-нээ гарана

Бүгэдэ арадай газетэ

1994 ДЕКАБРЬ 14
Үбэлэй дунда хулгана нарын 12
СРЕДА
Гараган 4
№ 240 (19082)
Газетын сэн
Захилай 10 түх.
Хэлсээтэ сэн.

ЗАВИТЕЛЬСТВЫН ХҮДЭЛМЭРИИН ДОЛООН ХОНОГ

...долоон хоног соо ...амнай сохэ удха ...йлэ хэрэгүүд бо... ...аар хараалагдана. ...рын-коммунальна ...аар комитет де... ...4—15-най үдэ... ...публикын городуу... ...районуудай гэр ...ональна ажахын ...удай хүтэлбэри... ...ахамад бухгал...

...ЕЛЬСТВО ГОЛ ...ЕНТНҮҮДЭЙ ...ЖЭНЭ

...республикын Пра... ...ерэдэйн хүтэлэ... ...удха шанартай ...дэй — Россий ...гүрэнэй засагаа ...ад Республикын ...агай зургаануу... ...рхэн хэрэг ябуул... ...ха ба эрхэ түлэ... ...дэ хоёр тала... ...бахаа тухай Хэл... ...ктые болон рес... ...койшолуулашагүй ...ые шидхэлгэ... ...ой хэлсээнүүдэй ...зохёон табижа

...республикын Пра... ...й хамта Феде... ...хэдэн министер... ...лон албан зуур... ...мэргэжэлтэд хү... ...ь. Тэрэ тоодо ...үндэнэ яһанай, ...дулишын ба энер... ...ео ажахын ба ...байгаалгын, га... ...омическа хол... ...дын хэрэгүүдэй, ...тоолын хэрэгүү... ...ралсалай, тран...

...ы» 19.20—Шатарай оли... ...надаһаа мэдээсэл. 19.55 ...Спасение». 20.50— Хэнш... ...артагдаагүй. 21.00— М... ...ээнүүд. 21.25— «Спут... ...-фильм. 6-дахи сери. 22.... ...— Хүгжэмтэ дамжуул... ...2.45— «Момент истины ...3.40— «Репортер». 24.00... ...Үдэдээнүүд. 00.05— «Репо... ...ажи из мест». 00.15—Сага... ...расхал. 00.20—Спортын ш... ...ə нонин. 00.30—Бидэ, хэ... ...ибди? 01.45—Шатар туха... ...1.30—Одод тайлбарилна...

«Росси» канал.
21.00— Мэдээнүүд. 21.... — Тодорхойгоор. 21.35— Х... ...уун жэл кадр дээрэ ба ка... ...ай саана. 22.25 — Андр... Сахаров. «Сууряан». 22.50... Фильм-премьерэ. 23.05 —П... ...итика тухай. 24.00—Мэда... ...нүүд. 00.05— «Репортажи... ...мест». 00.15—Сагай ура... ...хал. 00.20— Спортын шэ... ...нонин. 00.30— Шатар туха... ...00.45— Гэмтэ ябадалнуу... ...тухай тобшохоноор. 01.00... «Сказка на ночь»— филь... ...02.25— Одод тайлбарилна...

...хэлэебди. 20.40— Байгал...

«Росси» канал.
21.00 — Мэдээнүүд. 21.... — Тодорхойгоор. 21.35 — «Санта-Барбара» — филь... 22.30— Би, түрүү зэргэлэ... 22.55— Забһарлал. 23.00... 30 минута. 24.00— Мэда... ...нүүд. 00.05— «Репортажи... ...мест». 00.15— Сагай урасха... 00.25— Спортын шэнэ һон... ...нүүд. 00.30— Аали намду... 01.15— Шатар тухай. 01.3... — Гэмтэ ябадалнууд тух... ...тобшохоноор.

...та Куналей һуурин. 2-до... ...куби. 20.35— Буряадаар х... ...лэебди. 20.40— Байгал.

«Росси» канал.
21.00— Мэдээнүүд. 21.... —Тодорхойгоор. 21.35 «Санта-Барбара» — филь... 22.30—Джазай одод. 23.50... Забһарлал. 24.00— Мэда... ...нүүд. 00.05—Репортажи ... мест». 00.15—Сагай урасх... 00.20— Спортын шэнэ ... нин. 00.30— Шатарай оли... ...надаһаа мэдээсэл. 01.00... Шатар тухай. 01.15—«Шн... пропавший без вести». ...фильм. 02.45— Одод тайл... ...рилна.

«Эдера»—фильм. 17.40 — ...МБА-гай эрхим назданую... 18.45—«Грош в квадрат... 19.15— Үдэр бүрин һаа... ...дэр. 19.25— Андрей Гон... ...ров. 20.50— Спортын ш... ...нэ нонин. 21.00 — Мэда... ...нүүд. 21.25— «Людвиг» ...фильм. 1-дэхи сери. 23.20... Сагай суурьяан. 23.25— Т... ...нюуса. 00.20— Бүхы уе... ...нэй хүгжэм. 00.55 — «... программа. 01.55 — Од... ...тайлбарилна.

...ЬСТВО

...н хэмжээтэй ...902.
...саг: 21.00.

...убликанска ...э. Дирек...

...үридхэл... ...239.

1994 оной декабриин

Малай үбэлжэлгэ—шанга шалгалта

ТАД ОНДОО БАЙДАЛТАЙ

...ийоной зарим ...түлөөлэгшэдөө ...тын адууһа ма... ...гэдэ бэлдэнэнээ Мүнөө үедэ та... ...захынуудые хү... ...дэй шадабари, ...хэ юумэнэй дул... ...эли. Урданайхи... ...энээ забари, за... ...жэ байхаяа, тэ... ...ə ямар нэгэн ту... ...жэ байхаяа бо... ...ə. Ушар инмэһээ ...оо найдаха ёно... ...ə гэшэ ааб даа. ...эл бэлдэхэлгын ...ə худэлһэн, бай... ...ə, дулаалһан зо... ...ье тарган тобир, ...ə татаагүй байна. ...ə ажахынуудай ...гэдэлдэ ошохо...

...о мал үбэлжүүл... Тэрээнэймнай ...эод.— гэжэ аха... ...ж В. Н. Илюс... —Условно тол... ...15 центнер едн... ...этэй тэжээл бэ... ...ə нэгэ үнеэндэ ...ə силос үйрүүл... ...лоомотой холи... ...йн. Үнеэндэ үг... ...рамм тэжээлэй ...аагдаһан һу... ...бүхэндэ 250 ...лгдэнэн орооно ...эбди. Тэрээнһээ ...фермэдэмнай 6 ...дуг спирт бү... ...оо үдэр бүхэн... ...даг, мүнөөдөө ...ə садхалан.

4100 тонно шэ... ...6000 центнер ...эдоулхэ 5000 ...о ноосэлэхэй. ...ə гамнажа, ...бүрүүдаа үгэ... ...сүүдхэдээ үнеэн ...килограмм нү ...нүүдэ фер... ...—9 килограмм... — гэжэ тарыаша... ...удай, нэгэдэлэй ...ə орлогшо Вик... ...ич Дорофеев хэ... ...рололгоор жэлэй ...центнерһээ дээ... ...данхай. Татьяна ...ə хоёр үнеэн бү... ...нтр һаанхайбди. ...эр 3 мянганай ...ха,—гэжэ рай... ...тай, Гаринихин ...ын һаалишан ...ава мэдүүлээ.

Энэ ажахыда шалгалтада хабаадагшад үндэр сэгэлэтэ үгөө.

Тарыашанай ажахынуудай «Восход» нэгэдэлэйхид үнгэ... ...рэгшэ жэлэйхиһээ ехэ тэжээл абаһаншье һаа, Дээдэ Жэрэ... ...мэйхидтэл бардамлаха аргань ...үгы, арга шадалараа химга... ...дажал байна гэхээр. Ажахынгаа 220 һаамхай үнеэндэ 440 тонно шэмэтэ тэжээл бэлдэн... ...хэй.

— Газараймнай үрэжэл муудаа. Гектарһаа ороёдоол 15—20 центнер шэмэтэ тэжээл абтаа. Энэзнһээ боложо, буодуг ноожэ малаа тэжээхэ ушартай болоноби, —гэжэ нэгэдэлэй түрүүлэгшэ Н. Е. Петров гэмэрнэ.

— Минеральна үтэгжүүлгэ абаа, газараа һайжаруулаагүйдөө энэ гээгдэлһээ гарахатнай бэрхэтэй.— гэжэ комиссийн гэшүүд тобшолбо.

«Восход» ажахынхид эзэн янзаар һолоомоёошье абажа шадаагүй. Механизаторнуудай нөөцөрһөөр байтар хубини ажахытан һолоомыень хорооржорхёо.

— Хамаг юумэеэ гамнахал ушартай болоноби. Нэгэ ...силос: 1 килограмм гурил, һаагдаһан литр бүхэнэй 400 грамм ороёноной бутаргадаһа үгэнэбди. Саашадаа энэзнээшье хорооxо болохомнай бэшэ гү даа,— гэжэ һ. Ваалишин фермэ даагша Наталья Федоровна Русина хэлэнэ.

— Һаамтнай ямар бэ?

— Жэлэй эхиһиһээ үнеэн бүриһөө 1100 килограмм һаагданхай.

Восходойхид Дээдэ-жэрэмэйхидтэ орходоо хоёр дахин бага һу һаана.

Гэхэтэй хамта хажуудахи «Дружба» колхозойнь байдал үшөөшье муу. Байд гээд лэ хүтэлбэрилэгшэдэй һэлгэсэлдэлгэ, зонойнь зорилгоёо мэ...гэнгүй, дүрим журамгүй байлгаһаа уламжалан, колхозынь унаа гэжэ хэлэхэдэ болохо. Энэ ажахын байдал тухай нэгэнтэ бэшэ районой газетэдэ шүүмжэлэгдэһэн юм.

«Дружба» колхозой сабшалан, тарыалан дээгүүр районой түбэйхидэй мал зундаа таһараагүй гэхэдэ болохо. Иимэ байдалда хаһаһаа урга... элбэгээр абахаб даа? Үбэлжүүлхэ гэжэ улээһэн 97 үнеэдынь, 80 гахайнь нэгэл фермэдэ даршалдадаг юм.

Эдээнэошье бүрин бүтэн ондо оруулхань хэлсээтэй болоноби.

— Бүхы малдаа оройдоол 300 центнер үбһэтэйбди. Мүн тэды шэнэн ороёноо бии. Һолоомоёо нөөсэлжэ шадаагүйбди —гэжэ зоотехник В. Палкин тайлбарилна.

Хайшан гэжэ ниитын малондэ оруулха болоноб? Зарим малаа худалдаад, олоһон мүнгөөроо тэжээл абаха гэжэ. Энэ ажахыдаа үлэһэн зониинь бодомжолно. Тэд хожомынь юугээрээ хоолойгоо тэжээжэ байха болоноб?

Гахайн фермэ тухай хэдэн үгэ хэлэлтэй. «Россидашье», «Восходтошье» гахайнуудаа үсоолэнхэй. Тиихэдээ мяхан болгожо худалдахын түлөө бэшэ, харин поршоонхонуудые абахын түлөө тэжээнэ.

— Поршоонхонуудые һара хахадтай болохотойнь адли зондо худалданабди. Тарыашанай ажахынуудай нэгэдэлэй гэшүүдые поршоонхоор хангахын тула гахайн фермэ манда хэрэгтэй — гэжэ «Восходой» түрүүлэгшэ Н. Е. Петров хэлэнэ.

Бусад ажахынуудынь поршоонхо худалдахаһаа гадна ниитын эдээ хоолой мяха бэлдхэдэг, мүн гахайнгаа мяхаар ямар нэгэн юумэ андалдажа абадаг гээшэ ааб даа.

Үри зээлндээ дарагдашаһан ажахынууд барилга хэжэ шадахаяа үни болиихой. «Россида» бодо мал хараһалха комплекс баригдажа дүүргэгдэнгүй үлэшэнхэй, хэдэн жэлдэ байдаг. Гэхэтэй хамта нэгэдэхи фермын һаалишад унашаха болоһон хуушан дал соо худэлмэрилнэ. Энэ барилгаяа хайшаншье гэжэ һаань дүүргэжэ, малшадаа амаруулха ёнотой гэшэ ааб даа.

Һу һаалишин фермэнүүд дээгүүр ябахадаа, шалгалта хэгшэд малшадай гомдол, муулариые нилээд шагнаа. Һаалишинь аппарадайнь запчастьнууд дуталжа, гаражаар һаалгаха туйлдаа хүрэнхэй.

Худэлмэрийн хубсаһан, халаад, резинэ гутал гэхэ мэтэ дуталдана.

Ажабайдалайнгаа хүндэ хүшэрһөө эүрхэсэнгүй хамтаараа ороддожо худэлһэн зон зэрлиг дэлгүүрэй шалгалта дабана гэжэ энэ шалгалта харуулаа. Бэе бээ дүнгэлсэн хамтаараа ажаллаһан зон ажамидарха арга боломжоёо олохоль байнал даа.

С. ТЮЛЮКИН.

ҮБЭЛЭН ХҮЙТЭН эхилжэ, харгыда гараһан зондо, илангана автобус, трамвай хүлеэнэн зондо хэсүү болоноой. Улаан-Үдэ хэтымнай хүнүүдые зоодэг автобус, трамваинуud баһал заримандаа эбдэрээд, урагша ябахаяа болиноно, Үгы һаа, нэгэ тэзшээ ябажа байха юм. Нимэ ушарнуud олон дайралдана.

Билет шалгадаг хүнүүд олоноороо. Биледгүйгоор ябаһан «шандагадые» бариха гэжэ ороёдоно. Һайн юумэниинь гэхэдэ, өөһэдоо билет шалгагшад биледээ пассажирнуудта мүнгөөр худалдадаг болоноой.

Баяхан ябахадамнай, нэгэ хүнһөө билет шалгагшын биледыень асуухадань, тэрэнь иигэжэ һоорэдэн хариусаба: «намда билет үгы, мүнгэгүйб. Бидэ хэдэн һара соо салин мүнгээ абанагүйбди, Хулууха аргагүйб». Тиигэ тиигэтэрнь энэ багаг янзын хубсаһатай, яһала зохид шарайтай хүнние эзэлжэтэ буудал дээрэ үлдэхэһөө наагуур тэрэ билет шалгагша буулгаба. Олон хүн буруушаагааднье үзэбэбди. Туһа болобогүй. Үнэхөөроол, һонигүй байгаа даа.

Хэдэн һара соо мүнгэ салингаа абахаяа болишоһон, хонихоо наймаа хэжэ, нөөсэ юумэеэ худалдажа мүнгэ олохо аргагүй, шадалгүй зон хэды мүнөө зобоноб даа—гэлэхэнь хэсүү. Зариман арга хургаяа бэдэрнэ.

Манай 14-дэхи автобусой (ходо олон зон һуудаг) бүүдалһаа баһал «14» гэһэн бэшэгтэй автобус-такси (ПАЗ түхэлэй) ябадаг болоно, зоннне хангажа эхилһэндэнь баясабабди. Юуб гэхэдэ, кварталнуудта (41-дэхи, 43-дахи, 47-дохи г. м.) ажаһуудаг зоной олонхинь эмээгүүр (хотын түбэй эмхинүүдтэ) ажалладаг һэн хойноо гэртээ ошохо, ажалдаа ерэхэ болоходоо зобоно хүнэй ...энһөө автобусуудта һуужа шаданагүй. Хүйтэндэ байгаад туршагтыл даа. Хүл, гар даараад, хэсүү байдаг.

Хүлдэжэ дааранхаар, 500 түхэригоо гамнангүй (мүнгэтэй байбал) түлөөд, һанаа амар гэртээ ошодог болонхойбди.

Һаяхан 14-дэхи автобусой буудал дээрэ байтарнай, дээрэ дурсагдагша ПАЗ-такси ерэбэл даа. Хүнүүд дүүелдэд һуушаба. Нэгэ ород үбгэнэй орожо ядаһаар байтар, үүдэн хаагдажа, тэрэ автобус-таксимнай урагшаа дабгэбэ. Үнөөхи үбгэмнай хулоо хабшуулжа унаад, нэгэ бага зайда автобустэ шэрүүлбэ. Бидэ оог хуугай табижа, хашхаралдажа, тэрэ автобусыень тогтоон байлгабади. Үүдэн нээгдэжэ, хулоо абаха аргатай болоһон наһажаат үбгые татажа, хүнүүд бодхообо.

«Юундэ хаганагүй ябанабта, хүнние алахатнайл», — гэжэ байжа автобус хүлеэгүты лэ»,—гэжэ байжа, тэрэ залуу билет худалдагшанай гэмэрбэ, аблагаа шанга болгобо.

«Юундэ хугшэн хүндэ мүртэйгөөр харюусанагүйбта? Угаидхадаа манай хойноһоо ошэрто байһан хүншье үгы!»,—гэхэдэмни, тэрэмни бүри һөөргэдэбэ. Үбэлэй хүйтэндэ автобусоор ябаха хүнүүдшье үсөөн байгаа һэн. Тиимэһээ энэ хэлэ, аманда бэрхэ залуу буряад, убайгүй эхэнэрэй нэрэнь хэн бэ гэжэ справкын (мэдээсэлэй) сонходэ һууһан буряад жэроо гэһэн тобшолол Буряад Республикын санитарно-эпидемиологическа комисси хэбэ.

Урдань, хаанта засагай үедэ дэлгэрэһэн гэгдэдэг энэ убшэн мүнөө муухай «һабараа» манай республикада табиба гэхээ байна. Зуун жэлэй саада тээ дурдагдаг шалгаган мүнөөшье тэрэ зандаа үлэхэй: зоной ажабайдалай хэмжээн дээшэлжэ, уушханай ханяаданай аюулда анхаралаа багаар хандуулдаг болоо.

1993 ондэ 100000 хүндэ абажа гоноболл. 50.3 хүн уушханай ханяадатай гэжэ элирүүлэгдэһэн байгаа һаань, байгша оной, 9 һарын туршада энэнь 42,9 хүндэ хүрэбэ.

Уушханай ханяаданһаа һэрылхэ, тиимэ убшэнтэнние аргалха арга боломжонуud бага гэжэ комисси тэмдэглэбэ.

Буряад Республикын Президентын ба Правительствын хэблэлэй албан.

ТЕАТР-СТУДИ ЭМХИДХЭГДЭБЭ

Республикын правительство оорынгоо тогтоолоор Х. Намсараевай нэрэмжэтэ Буряадай гүрэнэй академическэ театрта туршалгын театр-студи бии болоо гэжэ баталба. Тус театр-студи байлгахын тула хэрэгтэй 1995 ондо гаргашалагдаха мүнгэн зоорнин хэмжээн тодорхойлогдобо.

Ерэхэ жэлдэ реклама бэелүүлхэ, транспортай байха асуудал, шэнэ зүжэгүүдые тавихада гаргашалагдаха мүнгэн хараада абтаа. Һарын турша соо театр-студие байратай болгохо, мебель болон бусад юумээр хангаха тухай асуудал шидхэгдэхэ юм.

Шэнэ театр-студиин коллективтэ амжалта туйлахыень арад зондоо хүндэ ямбатай болохыень хүсэе.

АРГА БОЛОМЖОНЫ БАГА

Уушханай ханяадан-аюултай байдалда хүрэтэрөө һуужэроо гэһэн тобшолол Буряад Республикын санитарно-эпидемиологическа комисси хэбэ.

Урдань, хаанта засагай үедэ дэлгэрэһэн гэгдэдэг энэ убшэн мүнөө муухай «һабараа» манай республикада табиба гэхээ байна. Зуун жэлэй саада тээ дурдагдаг шалгаган мүнөөшье тэрэ зандаа үлэхэй: зоной ажабайдалай хэмжээн дээшэлжэ, уушханай ханяаданай аюулда анхаралаа багаар хандуулдаг болоо.

1993 ондэ 100000 хүндэ абажа гоноболл. 50.3 хүн уушханай ханяадатай гэжэ элирүүлэгдэһэн байгаа һаань, байгша оной, 9 һарын туршада энэнь 42,9 хүндэ хүрэбэ.

Уушханай ханяаданһаа һэрылхэ, тиимэ убшэнтэнние аргалха арга боломжонуud бага гэжэ комисси тэмдэглэбэ.

Буряад Республикын Президентын ба Правительствын хэблэлэй албан.

ЭМХИ ГУРИМ БАЙГУУЛХЫН ТУЛА

МОСКВА. Хуули буса зөбсэгтэ бүридэлнүүдые зогсоохо болон Конституциар хараалагдаһан гурим һэргээхэ тухай Россий Федерацийн Президентын Зарлигые дүүргэн, декабриин 11-нэй үглөөгүүр Оборонын министерствын болон МВД-гэй дотоодыя сэрэгүүдэй бүлэг гурбан колонноор Чечнягай газар дайдада орооһон байна.

Конституциар хараалагдаһан гурим Чечнида барилгатахын, зөбсэгжэһэн бүлэгүүдтэ зоние найдамтайгаар хамгаалхын тула Россий Федерацийн Правительство бүхы хэмжээ ябуулгануудые абана. Ара талын подразделениинүүд хүн зоние хэрэгтэй бүхы юумээр хангахые оролдоно.

Моздогһоо Чечня руу ошохо нэгэ колонные вертолетууд хамгаалжа ябаа. Мүн тус колоннын сэрэгшэд буу зөбсэгээ тушаагты гэжэ саг үгэлжэ шанга дуутай түхеэрэлгээр хүн зоние уряалһан байна.

Ингуштетийн талаһаа ябаһан хоёрдохи колоннодо нютагай зон добтолоо гээд Чечнягай Верховно Советэй гол штабһаа мэдээсээ һэн. Тиихэдэнь пулеметоор гү, али автомадаар буудаһан байгаа. Дүрбэн хүн алуулаа, шархатанашье хүнүүд бии. Хойтэ Казказай түмэр замаар Грозный хото руу тэгүүлнэ. МВД-гэй бронетехникэтэй баг сэрэгшэдтэй эшелон Орджоникидзевская станцыда зогсохо саатай болоо һэн. Тэрэ урагшаашье, хойшоошье ябаха аргагүй болоһон байна.

ХҮСЭД ЭТИГЭНЭГҮИ

ГРОЗНЫЙ. Хүүгэд, эхэнэрнүүд, болон наһатайшуудтүс хотоһоо яаралтайгаар тэрьедэнэ. Россий хүтэлбэрилэгшэд һайнние хүсэнэ гэжэ этигэнэгүйбди гээд тэдэ мэдээсэнэ. Бүхы дээрээ байдалынь тэрэ зандаа. Правительствын сэрэгэй бүхы подразделениинүүд хүсэд бэлэн болонхой. Грозный хотые ажамидаралай талаар хангаха бүхы байгуулалтануud урданайнгаа гуримаар худэлнэ.

ЭМИЛЬ ПАИН БУРУУШААНА

МОСКВА. «Джохар Дудаевай тала барилгадые хүсөөгөө дараа болон армиин түһаламжаар хүн зоние илаха гэһэн һэдэлгэ аюултай алдуу мүн»,— гэжэ Россий Федерацийн Президентын Советэй гишүүн Эмиль Паин мэдээсэнэ, «Россий Федерацийн хуби болоноби гэжэ бээ толодог болон нүгөө талаһаа хинаата доро байдаг Чечнягай районуудта Россий сэрэгшэдые оруулаа һаань, нигэжэ Россий эрхэтэдые политическэ мүрдэлгэнөө хамгаалхые оролдоно гэжэ энэ алхамынь сагааруулжа болохо байгаа. Тоэд Дудаевые дэмжэдэг газар дайдыень хүсөөгөө дараха һэдэлгэ гээшэ тон ехэ аюултай алдуу болоно. Тигэжэ болохогүй байгаа»,—гэжэ тэрэ хэлэнэ.

«Чечнягай хёмороон мүнөө Москвадашье дэбэрэнхэй. Тэрэ гүйсэдхэхы ба хуули гаргадаг засагуудые хэрэлдүүлнэ»,— гэжэ Эмиль Паин һануулаа. Россий демократическа хүсэнүүд Чечня руу сэрэгээ оруулжа болохогүй гэжэ тоолоно. «Чечняда эхилһэн сэрэгэй операциин политическэ хохидолые үшөө хизаарлажа болохоор байна. Юуб гэхэдэ, дайнай партиин илаа һаань, Россий диндэнэн болохо», — гэжэ Эмиль Паин онсолно.

ДЭЛХЭЙН ЧЕМПИОНАДТА ХАБААДАБА

Муай Тай гэжэ бүхэдэлхэйн бололгы талаһаа тайска боксоор дэлхэйн түрүү һуури эзэлхын түлөө мүрысөөн декабриин 6-һаа 13 болотэр Таиландын корол...ествын нишелэл Бангкок хотодэ үнгэргэгдэбэ. Улаан-Үдэ хотын Спортын байшаг соо Муай Тай спортын мэргэжэлтэ клубай 38 гишаатай тренер, урдань Буряадаг багшанарай институтта худэлһэн, химиин эрдэмэй кандидат Даша Батоевич Санжижаповтай мүрысөөндэ ошохынь урда тээ уулзажа хөөрөлдөбөди:

— Би Бэшүүрэй аймагай Шэбэртэ нютагта һоонтотой хүм. Дээдэ Һургуулида һуража байха үедоо боксо эрхлэжэ, мастерта кандидат болоо һэм. Эрдэмэй харгыда гараһадаа, боксөёо орхихо саатай болоо һэм даа. Һүүлэй 5—6 жэлэй туршада тайска гэхэ гү, али Таиландын боксоор спортын энэ ...эдэлгэ...ыг, гуримаад хубүүд ябана. Энэй дунда янала ехэ амжалта туйлаһаншье спортсменүүд бии. Байгша ондэ Украиный Одессэ хотодэ СНГ-гэй түрүү һуури эзэлхын түлөө мүрысөөндэ чемпионууд болоһон манай республикыг Дотоодын хэрэгүүдэй министерствын худэлмэрилэгшэд, спортын мастернууд Бадтар Цыбикмитов, Баяр Дымбрылов, Новосибирск хотодо Россий чемпион болоһон спортын мастер Валерий Санжижапов бидэ дүрбэн Россий Федерацийн суглуулагдамаг командын бүридэлдэ орулагдажа, энэ ехэ мүрысөөндэ хабаадахаяа ошохомнай. Нуурагшадин урагшатай һаннаар тулалдабал, улахоороныдын классай спортын мастераа нэрэ эзэргэнүүдтэ хүртэхэ, харин би улахоороныдын категориин судья болохо һанаатайб. Юрэдөөл, иимэ хараа түсэбүүдтэй, зорилгонуудтай хаоди даа.

Тэндэ Таиландын, Франциин, Голландиин, Японой, США-гай түлөөлэгшэд эрхим һайн һориллго бэлдэхэлтэй байхаар хүлеэгдэнэ.

— Мүнөө сагта спонсорнуудгүйгоор холо ошохогүй байнабди. Энэ талаар ДВС фирмэ (президентнь В. А. Хаһаев), Улаан-Үдын нарин сэмбын мануфактура (генеральна директорынь К. П. Альцман), Шэбэртэдэхи Бэшүүрэй колхоз (түрүүлэгшэнь Ц-Д. Ц. Шойнмолов), «Бурятсэрбанк» болон бусад мүнгэ зоореэр туһалба, Тэдээндэ бултандань ехэ баяр хүргэнэбди,—гэжэ Даша Батоевич хөөрөогоо дүүргэбэ.

Амжалтатай ябажа ерэхыень нютагайнгаа хүбүүдтэ үреэе.

Б.М. ЖИГЖИТОВ.

Үдэрэй үзэгдэлнүүд

ХҮЙТЭНЭЙ ҮЕДЭ ХЭСҮҮ БОЛОНО

...шэд хараалдаба. Тэдэнинь (жолоошон, биледэй мүнгэ абагша хөөр) баһал бэээ сагаарруулна, «орохо гээ һаа, орохоо яаһан үбгэн бэ?» — гэлдэнэ. Бидэ тиимэдэнь: «500 түхэриг абахадаа, бэрхэнүүд аад, хүнүүд хуу ороо гү гэжэ юундэ шалганагүйбта, хоёр хүн байһан аад»,— гэлдэжэ байжа шангарбабди.

Тэдэмнай урдаһаамнай аржаганалдаба. Автобусойнь номер «597—АВ» гэжэ тэмдэглэжэ абабабди. Ганса мүнгэ олохын түлөө бэшэ, мүн хүнүүдэй эдүүр энхын түлөө харюусаха, һайнаар һуулгаха, түрүүн хуу һуугаа гү гэжэ шалгаад, тиигээд ябаха, урагшаа дабшаха ёнотой байгаа бэшэ гү?!

Тээмэндэ хээтэйгээ Хэжэнгэ хүргэхэ гэжэ Улаан-Удын автовокзал ошожо, билет асууһамнай, нэгэ буряад залуу эхэнэр дурата дурагүйгөөр, гэмэржэ байжа, хугшэн хүндэ харюусаба. Хээтэймнай иигэжэ һураа ха: «Хүнгэлэлтэ байха гү—харагты, энэ миини дэкументнүүдые», — гээд пенсиингээ үнэмшэлгэ харуулаа. Тиихэдэнь нүгөөдэнь хугшэн хүншье гэжэ тоогүй: «Ямар удаан дэкументнүүдээ гарганат, хоёр хүн байһан аад, хүнгэлэлтэ һамганһаа асууһамни, баһал хэлэжэ үгэбэгүй.

Тиихэдэнь автовокзалай директорэй орлогшо Светлана Семеновна Колоколова хандажа, хэрүүлшэ эхэнэрнүүдэй нэрэнүүдые тодэруулабабди. Эдэмнай хэд бэ гэхэдэ, билет худалдагша Елена Николаевна, харин мэдээсэлэй (справочный) сонходэ һуудаг Ольга Молонова гэгшэд гэжэ мэдэбэбди.

Эдэ хүнүүд аха захаяа мэдэдэггүй, хугшэн хүнүүдтэ юумэ ойлгуулжа шадахагүй зон аад, юундэ эндэ һуури эзэлнэб? Мэргэжэлээрээ болоо һаа, хүнүүдтэ ойлгуулха, урин налархай байха ёнотой байгаа бэшэ гү? Суглаан дээрэ эдээндэ зэмэ тохогдохо, һайнаар хэлэгдэхэ, ойлгуулагдаха гэжэ С. С. Колоколова найдуулаа һэн.

Хаража үзэхэ гүбдин даа, Хэр туһа болохоб?! Хүйтэнэй үедэ юумэ дутуу ойлгоһон наһажаал зон, бусадшье хүнүүд зобохо, дараха бэшэ гү? Хүдөгэй зон эдээндэ дорожмэлуулха, баһуулха, хараалгаха ёногүй бшуу. Ямар хэмжээн абтагшааб гэжэ дуулгахабди. Нимэ хүнүүд эндэ, олоной ябадаг Улаан-Удын автовокзалда худэлхэ ёногүй, зохэгүй гэжэ мэдэнэбди, этигэнэбди.

Б. ДОРЖИЕВА.

УНШАГТЫ, ТАНИЛСАГТЫ:

2-дохи шоурта. Һарадаа нэгэ удаа гаража байдаг «Эрдэмэй һонинуудай» тусхай хуудаһан.

3-дахи шоурта. Б. Дандароной түрэһөөр 80 жэлэй ойдо. М. Федотова: «Бидиидара»—очеркын түгэсхэл. Л Шулунова: «Манай ёохор Малайзида гүйсэдхэглэбэ. Ушша, дуулаа һэн гүт? «Ород хаанай алтан». ИТАР—ТАСС: түби дэлхэй мүнөөдэр.

4-дэхи нюурта. Агуу Илалтын 50 жэлэй ойдо. Н. Нанзатов: «Эрдэмтын гаталган зам». Д. Ульзытуева, Ц-Д. Чултумова: «Урданайнгаа дуунуудта дуратай зандаабди». Б. Доржиева: «Зохёохы удэшэнүүд болохо».

ИТАР-ТАСС һүүлэй мэдээсэл

Г. Ц. Дашабыловай дурасхаалда

Буряад ороной удэзэжэ удаа зөөлөгшэ, поэт, публицист, журналист, Георгий Цыреновиц Дашабыловай дурасхаалда мүнхэлхэ нагта зарим удаа...ааб, нэн түрүүн тэрэнэй һураажа гараһан түрэл һургуулинь коллективэй үүсхэлээр, нютагайнь, тарыашадай ажахынуудай эблэлэй болон «Хэжэнгэ», «Буряад үнэн» һонинуудай дэмжэлгээр шатараар командануud хоорондынь түрүүшын мүрысөөн Ушхайта тосхондо байгша оной декабриин 17—18-да үглөэнэй 10 сагһаа үнэргэгдэхэнь.

Тус мүрысөөндэ хабаадалсаха дуратай, зөөритэй командануud Хэжэнгын аймаг...ай нютаг...ай клубта («Хэжэнгэ» гостиница соо байрлаһай) мүрысөөнэй ахамад судьягаар толиг...ой...ой Ойрык Ахиахлович Шираповта, үгышье һаа, 32—2—50 гэһэн телефоноор Ушхайтын дундаа һургуулиин ...ааг... Булад Дондокович Бадмаевта хандажа болохэ байна. Түрүү һуури эзэлһэн командануud, шатариад дипломуудаар болоод үнэтэй шангуудаар шагнагдаха.

ЭМХИДХЭЛЭЙ КОМИТЕТ.

Бодонгууд АБИДА

«БУРЯАД-МОНГОЛОЙ ТОБШО ТҮҮХЭ»

(Үргэлжэлэл. Эхиниинь 1994 оной мартын 15-най, апрелин 15-най, майн 17-ной, июцин 12-ой, августын 11-нэй, сентябрин 13-най, октябрин 12-ой ба ноябрин 11-эй дугаариуудта).

VIII. Буряадай ажахы ба тэрэнэй хүгжэлтэ

Буряадууд гэшэ гол түлэб мал ажахы эрхилжэ, амидаралайнгаа гол эрилтые хангадаг байһан тула ногоо найнтай, тунгалаг уһатай газарые һунгажа ябадаг, ан гүроо-нэ хаа-яа абадаг, загаһа баридаг байһан юм. Буряад зон эртэ сагһаа булган, хэрмэн болон үнэгэнэй арһа, мал ажахын продукцяар Дунда Азитай ба Дундада Улас-тай (Хитадтай) наймаа хэжэ, бүд, торго, дүрдан, түмэр, гуулин гэхэ зэргын эдлэл, бүдаа андалан абадаг һэн. Мүн сагаан мүнгэ, шүрэ, алташье һолижэ абадаг бэ-лэй. Буряад-монголшуудай эмээл, хубсаһа, абдар, хэтэ сахюур хэдэг байһан... Тиин модоной дархан, мүнгэнэй дархан, зурагшан, шэрэшэн гэхэ мэтын уран дархашуултай байжа, оонэдыц амидаралай хэрэгсэл, заһал шэмэглэлээ бүтээжэ байгаа. Хожомой үедэ модон бараар монгол болон түбэд номуудые хэблэдэг болоһон юм.

1700 гаран онуудһаа эхилжэ, Оросой нүүдэлшэдэй Буряад орондо олоороо орожо ерэһэн ушарһаань тэдэнэй үйлэдбэриин арга хэлбэринь буряадай ажахыда ехэхэн нүлөө үзүүлбэ. Хожомой үедэ үбһэ сабшаха, хашаа хорёо бариха, хадалан бэлшээриин ургасые хамгаалха ба һайжаруулха зан-шал алхам алхамаар бии боложо, нютаг бэлшээриеэ тогтууритай болгожо, зуһаланай бэлшээри, намаржаан, хабаржаан болон үбэлжөөнэй газар тодорхой илгажа, зарим уудам ехэ шэлэ да тала газарта үбэ-лэй сагта нүүжэ ошодог болобо. Һүүлэй үедэ модон байшан, зунай гэр (жаган), эд хараа хадагалха амбаар (хүмэргэ) бари-даг болоһон юм.

Буряад-Монголой газарта тарялан ажа-хын ехэ һайнаар хүгжэжэ шадахагүй бай-һанай шалтагаан хадаа сагай уларил хүй-тэн, ган гасууртай жэл олон байдаг тула ургасань муу байгаа. Харин мал ажахынь үйлэдбэрилэл ба амидаралай талаар үлүү ашагтай хадань, тэрэниие голшолон эр-хилдэг бэлэй. Жэшээлбэл, мал ба малай ашаг шэмые ямаршье сагта худалдажа, мүнгэ зөөри болгожо болоно. Малһаа аб-тадаг арһан, ноохон, мяхан, һүн хадаа бу-ряад-монголшуудта ябашье дутаагдажа болошогүй гол шухала амидаралан хэрэг-эл болоно. Хожомой үедэ тэдэнэй амида-ралда эды-тэды хубилалта болоһон байба-шье, мал ажахынь амидаралай гол түшэг боложо байгаа. Жэшээнь, Агын дүүмын харьлада байһан буряадууд һэсы гэртэй, нүүдэл амидаралтай, ходо мал ажахы эр-хилжэ байгаа.

Эдэ буряадууд анхандаа эрхим һайн ур-гасатай, уһа бэлшээринь тон элбэг Эндидэй голдо нютаглажа байһан юм. Гэтэр 1806 ондо хаанта Оросой засагай газарһаа шиидхэбэри абтажа, энэ нютагые ород та-ряашадта үгэһэн туладань шэнээр нүүн шэлжэжэ ерэһэн газарынь тарялай үй-лэдбэридэ таарамжагүй, ямагтал мал ажа-хыда тараха нютаг байба. Гэбэшье Буряа-дай зарим газарта тарян ажахы ехэхэ-нээр эрхилдэг болоһон юм. Тиимэ нюта-гуудай тарланай ургаса яһала һайн байдаг тула амидаралай талаар ашагтай байгаа. Жэшээнь, Хорин ба Аналгай дүүмын за-хиргаанда байһан буряадууд тарян ажа-лые үлүүсэ эрхилдэг болобо.

1780 оной үедэ тарян ажахы гол эр-хилдэг хүнүүдэй тоо 16224 дүүшэ боложо, засагай газарай бүридхэлөөр тарланай талмайнь 48.672 шээтэрэ (орос гекта-рай арбанай нэгэ хуби) байба. Харин жэл ерэхэ бүри тарланай талмай ехэ боложол байгаа (Энээн тухай Кудрявцевай зохёо-һон «Буряад-Монголой түүхэдэ» бии).

Юмэнэй Ванданай түүхэдэ хэлэгдэһэн ёһоор, 1700 оной үе хүрэтэр буряадууд эбэр номо зэбсэгтэй, ан гүроёһэ абаладаг, мүн дайн байлдаандашье тэрэнэ хэрэглэ-жэ байһан. Харин тэрэ үеһөө эхилжэ, са-хюур хэрэгсэлтэй буугаар ан гүроёһэ аг-надаг болоһон юм. 1750 онһоо эхилжэ, орос хэлбэриин гаргаа хажуураар үбһэ саб-шадаг заншалтай болобо. Тэдэнэр анханда тон бага хэмжээнэй үбһэ сабшадаг байжа, тэрэнээ үндэр модоной гэшүүһэн дээрэ суг-луулжа хадагалдаг һэн. Тингэһээр улам ехээр үбһэ сабшадаг боложо, бухал, һүри болгон обоолдог болобо.

1800 оной үеһөө эхилжэ, баяшуул саб-шалангай газарые хорёолжо, нехоод ба-ридаг, сабшалан бэлшээридэ үгэжүүлгэ, гол түлэб үхэрэй шэбхэ сасадаг, так жэл-дэ һубаг татажа газараа уһалаад, хадалан бэлшээриин ургаса һайжаруулдаг, ногоо-ной үрэ сасажа, тусхай ногоо ургуулдаг. Мүн хадалангай шулуу түүжэ сэбэрлэдэг болоһон байна. Энэ мэтэ түрүү арганууд-ые хэрэглэһэнэйнь ашаар малай үдэсэ эти бодо дээшэлэн юм. Юрэ буряадай ажахыда ехэхэн хубилалта боложо, мал ажахынь урданайхиһаа нилээд хүгжэхэһөө гадна, тарланайшье үйлэдбэри хүгжэнэн байна.

Буряад-монголшуудай дотор баян, үгы-тэйшүүлэй хоорондын зүрилдөөн, мүлжэхэ ба мүлжэгдэхын үйлэ ябадал үзэгдэжэ, томо томо баяшуул бии болобо. Жэшээл-бэл, 1800 оной үедэ Сэлэнгын тайшаа Дэм-пилэй гэдэг аха дүүтэеэ 7000 гаран хони-той, 800 гаран үхэртэй, 700 гаран адуу-тай, 70 гаран тэмээтэй байхаһаа гадна, 500 гаран орос дистийнэ тарлатай байгаа (Кудрявцевай түүхэдэ бии).

Тарланай ажахынь шэнинсээр хангаха-һаа гадна, бага хэмжээнэй товарна тарян үгэдэг болобо, Шэнинсэнээ гадна хартааб-ха, капууста, морхооб гэхэ мэтые таридаг боложо, таридаг зүйлнүүдынь улам олошоржо байба.

Ажахын талаар иимэ хубилалтын болоходо, һуурижаха ба хахад һуурижаха зан-шал алхам алхамаар бии болобо. Буряад-Монголой түүхын тэмдэглэлдэ хэлэгдэһээр, 1821 ондо Эрхүү можодо, Дээдэ, Доодо Үдэ, Нэршүү зэргын газарта 145.430 хүн һуурижаһан гү, али хахад һуурижаһан бай-жа, 129.447 хүн нүүдэлээр амидаржа бай-гаа. 1821 ондо Балаганска уездын бухы тарялангай ургасань 233.538 пүүд болобо.

Буряад-монголшуудай мал ажахын бай-далынь гэбэл: 1831 оной бүридхэлоор, Түн-хэнэй аймагай малай тоо хамта 29.446 толгой, тэрэ тоодо 9384 адуун, 11.676 үхэр, 7362 хонин, 550 толгой ямаан бай-ба. 1867 ондо Түнхэнэй аймагай ангай оролгонь 78000 түхэриг, энээнэй ехэнхинь (75.086 түхэриг) хэрмэнһээ ороо. Гадна аргали, туулай, бүдүүн хүзүүн, хара эр-бэс (пантерэ), буга, баабгай), шоно, бодон гахай олзологдодог байгаа. Тэрэнһээ гадна загаһа бариха ажалшье нилээд ехэ хэм-жээгээр ябуулагдажа байба. Жэшээнь, Байгал нуурай омоли болбол Буряад-Мон-голой суурхадаг загаһануудай нэгэнинь юм.

1840 онһоо 1850 оной үеын малай тоонь: Кудинска аймагта 3400 толгой адуун, 20.661 үхэр, 16.485 хонин, 4985 ямаан, 850 гахай, 53 тэмээн (1852 он);

Верхоленскэ аймагта 10.111 толгой адуун, 23.157 үхэр, 10.749 хонин, 3358 ямаан байба (1840 он);

Балаганска аймагта 14.308 толгой адуун, 15.885 үхэр, 30.616 хонин, 4278 ямаан, 699 гахай, 53 тэмээн байба;

Алайрай аймагта 26.740 толгой адуун, 18758 үхэр, 590 ямаан, 450 хонин байба (1855 оной бүридхэл).

Байгалай үмэнэхи дүүмэнүүдэй малай тоо: Хоринин аймагта 33.059 толгой адуун, 29.676 үхэр, 43.853 эмэ хонин, 11.175 эрэ хонин ба ямаад, мүн 450 толгой тэмээн;

Худариин аймагта 3935 толгой адуун, 5220 үхэр, 6.082 эмэ хонин, 400 эрэ хонин, 1.030 ямаан;

Баргажанай аймагта 5840 толгой адуун, 7.810 үхэр, 25.430 хонин, 1.010 ямаан;

Агын аймагта 19 083 толгой адуун, 16.018 үхэр, 42.864 хонин, 1345 тэмээн (1800 ондо).

Гэтэр 1851 ондо зуд, хамшаг болоод, тэрэ жэлэй үбэлынь арбан түмэ гаран мал гар-залһан байна. Тэрэнэй гол шалтагаанинь гэбэл, сахан ехэ орожо, малай тэжээл ду-талданьһан байгаа. Тэрэ үедэ Хоринин аймаг-та бухыдөө 230.775 бухал (нэгэ бухалынь арба гаран пүүд) үбһэ бэлдэһэн байна. 1840 ондэ Агын аймагта 71.338 бухал үбһэ хуряа-ба. Сэлэнгын аймагта 811.390 бухал үбһэ хадаһан юм (Кудрявцевай түүхэдэ бии).

Буряад-монголшуудай һуурижан нютагла-ха байдалда шэлжэнэн ябадал тухай тобшо ярия. Буряадууд урда сагһаа мал ажахые гол эрхилдэг, заримдаа ан агнадаг байхадаа, эшэгы гэртэй, нүүдэл амидаралтай байһан юм. 1800 оной үеһөө эхилжэ, бага багаар хахад һуурижаһан байдалда орожо эхилээ һэн.

1849 оной Хоринин дүүмыг бүридхэлөөр, тэрэ үедэ 7533 нэеы гэр байгаа. 2412 жа-ган (зунай сагта һуухада зохид модон гэр), тиихэдэ 308 лэ ёһотой байшан гэр байба. Тэрэ үедэ Хоринин дүүмын харьлата 3800 үрхын дотор лаб һуурижаһанинь 308 үрхэ байгаа. 1852 ондо Сэлэнгын аймагта 4220 эшэгы гэр, 2090 жаган, тиин ороёдоол хоёр-хон байшан гэр байһан бэлэй. 1860 ондо Баргажанай аймагта айлнууд гол түлэб бай-шан гэртэй болоһон, харин зунай сагта жа-гандаа һуудаг болоһон юм. Энэ мэтээр бу-ряадууд удаа даразгаар һуурижаһан бай-далда шэлжэжэ байһан бэлэй.

1880 оной үеын малай үнэ тухай ярибал, сар ба морин 30—50 түхэриг, үнеэн ба гүүн 15—30 түхэриг, тэмээн 50—100 түхэриг, хони ямаад 2—3 түхэриг үнэтэй байгаа.

Тэрэ үедэ буряадай баяшуул ба нөёдынь уласай банкда мүнгэ хадагалдаг болоһон байна. Буряадай түүхын тэмдэглэлдэ зааһан ёһоор, 1883 ондо хуасай обогой зайнан Пашын Самби гэдэг хүн Эрхүүгэй уласай банкда 6 түмэн түхэриг хадагалжа байһан гэнэ.

(Үргэлжэлэлынь хожом гараха).

Америкэдэ ядерна буу зэбсэгтэ хэрэгтэй материалнууд дүшөөд гаран жэлэй туршада арбаад заводто үйлэдбэрилэгдэнэ. Энээнһээнь уламжалан сүлөөрһэн радиоактивна зүйлнүүд агаарта ородог, мүн канцерогеннэ үлэгдэлнүүд хүрьһэ болон гол мүрэнүүдые бузарлажа байгаа. Хэдэн зуу миллион галлон радиоактивна үлэгдэлнүүд водохранилищинууд руу хаягдажа, хүрьһэ болон газар дорохи уһа бузарлаа юм.

Нимэ заводуудай хажууда һуудаг хүнүүдэй олонхинь 50—60 наһа хүрэхэдөө, элдэб янзын рак үбшөндэ дайрагдажа наһа барадаг, харин залуунуудайнь үһэнинь унадаг, яһанинь шархирдаг боложо, хүлыень тайраха баатай болодог байгаа.

Наяад онуудһаа эхилэн, олонинтын буруушаалга үргэдэжэ, Вашингтон штадтахи дүшөөд жэл хүдэлһэн, ядерна зэбсэгэй плутони гаргадаг байһан Хенфорддохи завод хаагдаба. Тэрэниие сэбэрлэхын тулада 48,5 миллиард доллар һомологдоо һэн. Удаань Саванна Ривер болон Боулдерай дэргэдэхи заводууд хаагдаба. Урда нүгөөдүүльнь энээниие буруушаажа, «Манда ядерна үйлэдбэри хэрэгтэй, тэрэниие хаажа болохогүй» гэнэ. Тингээдшье эдэ заводуудаа хаажархёо һаамнай, хүнүүд энээндэ анхаралаа хан-

МУУХАЙ ҮЙЛЭДБЭРИ ХААЛГАХЫН ТҮЛӨӨ

Каролина штадта байдаг Саванна Риверын завод хэдэн хотые уһаар хангадаг ехэ соёрэмэй хажууда байгаа. Тэрэ завод сэбэрлэлгэдэ 12.5 миллиард доллар гаргашалагдаа.

— Анхандаа «совет аюулһаа» хамгаалха шалтагаар ядерна зэбсэг бүтээдэг байгаабди. Харин мүнөө тиимэ аюулай үгы болоо хада, энэ муухай үйлэдбэриие хааха ёһотойбди, — гэжэ зарим американецууд хэлэдэг. Харин мүнөө тиимэ аюулай үгы болоо хада, энэ муухай үйлэдбэриие хааха ёһотойбди. — гэжэ зарим американецууд хэлэдэг. Харин нүгөөдүүльнь энээниие буруушаажа, «Манда ядерна үйлэдбэри хэрэгтэй, тэрэниие хаажа болохогүй» гэнэ. Тингээдшье эдэ заводуудаа хаажархёо һаамнай, хүнүүд энээндэ анхаралаа хан-

Тон олон һалаатай

Нэгэдэхи зуун жэлэй үеэр мүндэлһэн христиан шажан байн байн 3 гол һалаа боложо бутарһан байна. Эдэнь үнэн алдартын шажан (православи), католицизм болон протестантизм болоно. Эдэ һалаануудынь тус тустаа мүн лэ олон шэглэл, урасхал, сектэнүүд боложо таһараа. XVI зуун жэлдэ католицизмһээ таһарһан протестантизм дотор 250 гаран шэглэлнүүд бии болоһон юм. Мүнөө 480 миллион шахуу протестан шажантанай дунда 75 миллион баптистнууд, 70 сая лютерануу, англиканска церквэнин 67 сая зон, мүн олон миллион просвитерануу, методистнууд, пятидесятнигууд, мормонууд, конгрегационалистнууд болон адвентистнууд бии. Жэшээнь, англиканска церковь гэшэнь 1534 ондо тоо... католигуудай Римтэй таһархадань бии болоһо... Англиин парламент Г... VIII гэжэ королие... вии толгойлогшо... һэн. Тингэжэ церковь... лиин засагта мэдэлтэй... һон байна. Мүнөө... лиин королева энэ шажа... толгойлогшо гэжэ тоо... дог. Англикан шажан... лиһаа гадна США, Эн... Пакистан, ЮАР, К... болон Австралида дэлг... хэй.

Протестан шажанай... Христосдо зорюулаг... бухы найндэрнүүдые... лэдэг гэбэл: Рождест... декабрин 25-да, Бур... үзэгдэлгэ — январин... мүн Пасха. Бурханай с... гойдо дэгдэлгэ, Троица...

А. ГРИБАНО...

1994 он Декабрь

ГАЗАР ХҮДЭЛЭЛГЭҺӨӨ—НЕФТЬ

РАН-ай Сибириин отделениин эрдэмтэд нефть газар дорохоо улам ехээр гаргаха өөрөө арга үхаалба. Юун бэ гэхэдэ, нефтиин хэбтэшэтэй газарые «Халта хүдэлгэбэл», тэрэнэй гарасань нэгэ хахад дахин шахуу дээшэлдэг гэжэ тодоруулагдаа.

Сибириин геофизигүүд нефтиин байһан газарые дэһолгохо айхабтар хүсэтэй түхеэрэлгэ ухаалан зохёогоо юм. Энэнь 5 мянган метр хүрэтэр газарые дэһолгон дорьбоохо арганай. Мүнөө үедэ дүрбэн тиимэ түхеэрэлгэ ажаллана.

«КОМСОМОЛЕЦ» АЮУЛГҮЙ

Уһан доогуур тамардаг «Комсомолец» гэжэ онгосо Норвегиин далайда шэнгэһэн гэжэ мэдээжэ. Тэрээн дээрэ байһан ядерна һомонуудһаа ядерна эльшэ гаранагүй бээ гэжэ лаб тодоруулхын тулада тусхай экспедици тэндэ ошожо ерэхэдэ, тиимэ юумэн үгы гэжэ элирүүлбэ. Ядерна зүйлнүүдэй уһанда угаагдахагүйн тулада тус онгосын торпеднэ аппарадуудта титанаар хөгдэһэн халхабшануud угдаа.

Энэ экспедици хосорһон морягуудай бөөнүүдэй байһан камера олоо. «Комсомольцын» ойлгодосогуйгөөр гэнэ хосорһыень элирүүлхэ документнүүд тэрэ камера соохоо олдожо болохо юм.

УҺА ШАЛГАНА

«Сименс» гэдэг немецкэ фирмэ уһанай шанарые ходо шалгажа байха автоматическа лабораторн түмэр бооихо соо тодхоод, тэрэнээ нуур гү, али мүрэнэй уһанда табижа, нэгэ газарта байхаар бархагаар торгоно.

Тиимэ боошхо уһанай 6 нимэ шэнжые саг үргэлжэ шалгана гэбэл: халуун хүйтэниинь, кислотностиинь, электрын эльшэ ябууласнь (энэ болбол уһан соо даһанууд хэр ехэб гэжэ харуулна). булангирыень аммиак болон кислородой хэр ехэ байлыень. Абтаһан мэдээнүүд радиогоор эрьедэ дамжуулагдадаг. Хэрбээ ямар нэгэн шэнжынь аюулгүй хэмжээнһээ хэтэрээ һаань, экологическа полиции автомат аргаар дуудагдана.

ТЕЛЕФАКС САМОЛЕТ ДЭЭРЭ

1991 ондо «Сингапур Эйрлайнз» гэжэ авиакомпани эгээл түрүүлэн пассажирнуудаа дэлхэйн ямаршье оронтой самолёт дээрэһээ телефоноор хөөрэлдэхэ аргатай болгоһон юм.

Һаяхан энэл компани самолёдууд дээрээ телефакснуудые тодхообо. Нинджэ ябаһан пассажир хуудаһан бүхэнэй түлөө 15 доллар түлөод, дэлхэйн ямаршье телефаксда бэшэг болон документнүүдые эльгээхэ аргатай болобо.

Авиалайнерта байгаа антеннын ашаар мэдээсэл хэмэл одондо дамжуулагдадаг, тэндэһээ Сингапур, Англи гү, али Норвегиде байгаа газар дээрэхи гурбан станциин али нэгэндэ эльгээгдэдэг, тэндэһээ одоол бухы дэлхэйн телефонно сетьдэ дамжуулагдаха байна.

ДРОЖЖО—ТҮЛИШЭ

Стокгольмын захадахи хоёр мянган квартирада дулаан дрожжын фабрикаһаа ородог болонхой. Юрын дрожжын томо тогоонууд дотор эһэгдэхэдэнь, дулаан бии боложо, тепловой насосуудаар суглуулагдана. Тус фабрика дрожжо гаргалгые 19-һөө жэлэй туршада 32 мянган тонно хүрэтэр ехэдхэд, дрожжоор дулаасуулагдадаг байрануудые улам олошоруулха түсэбтэй.

(Эльдэб һонинуудһаа).

Буряад эрдэмтэдэй шэнэ бүтээлнүүд

ҮГЫН БҮТЭСЭ ТУХАЙ ШЭНЖЭЛЭЛГЭ

Буряадай багшын институтуда профессор, хэлэ бэшэгэй эрдэмэй доктор Улзы-Жаргал Шойбоновна Дондуковой «Словообразование монгольских языков» гэһэн томо шэнжэлэлгэ һаяхан Бабушкин хотын типографида хэблэгдэжэ гараба.

Мүнөө сагай гол монгол хэлэнүүд болохо халха-монгол, буряад болон хальмаг хэлэнүүдтэ шэнэ үгэнүүд нэгэ адли жама ёһоор бүтэдэг байна. Тиимэнээ автор эдэ гурбан хэлэнэй үгын бүрилдэлгые нэгэдүүлэн, нэгэ ном соо хаража үзэбэ.

«Оршолдонь» монгол хэлэнүүдтэ үгын бүрилдэлгые монголшо эрэмтэдэй шэнжэлһэн түүхые тобшохоноор харана. Тиин эдэ «Үгын бүтэсэ» гээшэ «Морфологи», «Лексикэ» хоёртол адли бээ дааһан хуби болохо ёһотой гэһэн һанамжа тодорхойгоор үндэһэлэгдэнэ. Харин мүнөө монголшо эрдэмтэд тэрэниие морфологидо оруулдаг байха юм. Хоёрдохи дутагдал юун бэ гэхэдэ, монгол хэлэнүүдэй грамматикада имагтал суффиксуудай хүсөөр үгын бүрилдэлгэ харагдадаг, буса арганууд тухай, мүртэй хэлэгдэдэгүй гэнэ. Тиимэнээ энэ дутагдалые дабажа, У.-Ж. Ш. Дондуков алар табан аргаар үгын бии бололгые шэнжэлбэ. Арга бүхэн амяараа бүлэгтэ харагдана.

Нэмой нэгэдэхи бүлэгтэ аблануудай хүсөөр үгын бии бололго шэнжэлэгдэнэ. Энэ хадаа эртэ сагта бии болоһон арга юм. Аялган болон хашалгануудай һэлгэлдэлгын, үгэнүүдэй нилэлдэлгын, үгэнүүдэй һуурияа һэлгэлгын аашаар, жэшээнь, нимэ үгэнүүд бии болоо гэбэл: зүдэрхэ — задарха зада—зуд, урадхал—урасхал, үүдхэхэ— үүсхэхэ, балхагар — шалхагар — далхагар— палхагар, урааацай («уран хараацай») буряадаар урин хараасгай гэжэ үгэнүүдһээ бии болоо),Ногоондарьха («Ногоон Дара Эх» гээшэнэ), мэдэжэрхи («Мэдэжэ орхи» гээшэ-һээ) гэхэ мэтэ. Энэ фонетическэ аргые илангаяа монголшуud шэнэ үгэ бүтээлгэдэ һайнаар хэрэглээ гэжэ тэмдэглэгдэнэ. Жэшээнь: чагнуул «подслушивающий» — чагнуур «фонендоскоп», үргүүр «ручка-подъемник на конных граблях» — үргүүл «домкрат» гэхэ мэтэ.

Хоёрдохи бүлэгтэ суффиксуудай хүсөөр үгэнүүдэй бии бололго илангала дэлгэрэнгээр харагдаа. Энэ болбол эртэ урда сагта бии болоһон арга туладань У.-Ж. Ш. Дондуков суффикс бүхэниие шэнжэлхэдээ, түрэл түүрэг хэлэнүүдэй материал үргэнөөр хабаадуулна.

Юумэнэй нэрэ, глагол мэтын хэлэлгын хуби бүхэнэй суффиксуудые харахада, зариманнинь урдань лэ үгэ олоор бүтээдэг байһан гэжэ элирнэ. Жэшээнь, — ган гэжэ суффиксын хүсөөр «үнэгэн, дэргон, хурьган, тарбаган, унаган» гэхэ мэтэ үгэнүүд бии болоһон байгаа.

Монгол хэлэнүүдые хоорондонь сасуулхада, нэгэ хэлэнэй зүйлнүүдые нүгөөдынь туһаламжаар тайлбарилха арга олдоно. Жэшээнь, буряад хэлэндэ «ухаан, ухамай» гэжэ үгэнүүд бии. Эдэнэй үндэһэниинь «уха» гэжэ болоно. Юундэб гэхэдэ, монгол хэлэндэ ухаха «понимать, соображать» гэжэ глагол урда сагһаа үлдөө бшуу. Тэрээнһээ «ухуулагч» (агитатор) гэһэн үгэ гараа юм. Энэ бүлэг соо тон олон суффиксууд харагдана. Энэнь үгын бүридэл үзэхэдэнь, багшанарта утаа туһатай байхань дамжаггүй.

Номой гурбадахи бүлэгтэ үгын удхын хубилһанай ашаар шэнэ үгэнүүдэй бии бололго харуулагдана. Жэшээнь, монгол, буряад «хэлбэрил» гэһэн үгэһоо «уклон» гэһэн политическэ удхатай үгэ бии болоо (баруунай, зүүнэй хэлбэрил гэхэ мэтэ). Энээнтэй холбуулан, омоним, антонимуудай бии бололго харуулагдана.

Дүрбэдэхи бүлэгтэнь юрын үгэнүүдэй термин бололго, мүн үгын холбуулалнуудай нэрэ томьёо болодог ушарнууд харагдаба. Жэшээнь, «Уһа уухамни» гэһэн мэдүүлэлдэ «уһан» гэжэ юрын лэ үгэ, термин бэшэ оайна. Харин монгол хэлэнэй нимэ холбуулалнуудта тэрэ термин болоно гэбэл: цэнгэр ус «пресная вода», шорвог ус «соленая вода», хүрсний ус «почвенная вода», нэвчмэл ус «вода осмотическая», эрдсийн ус «минеральная вода», тэнгисийн ус «морская вода», талстын ус «кристаллическая вода» гэхэ мэтэ.

Табадахи бүлэгтэнь сложно болон парна үгэнүүдэй бии бололго харагдана. Жэшээнь: ажахы, ажабайдал, ажаһуудал, хуби заяан, эб найрамдал гэхэ мэтэ. «Нохойн хоншоор» (шиповник), фонын суул «черемша» гэхэ мэтын юумэнэй нэрэнүүд «сложно үгэнүүд — фразеологизмууд» гээшэ гэжэ автор бэшэнэ. Энэнь арсалдаатай һанамжа байна. Юундэб гэхэдэ, эдэ хоёр ондоо единицэнүүдые нэгэдхэн хаража болохогүй.

Бухы дээрэнь хэлэхэдээ, У.-Ж. Ш. Дондуковой энэ номынь олон жэлэй туршада хэһэн шэнжэлэлгын дүн, монгол хэлэнүүдэй хүгжэлтые зүбөөр ойлгоходо тон хэрэгтэй, гүнзэгы удхатай худэлмэри болоно.

БУРЯАД ХЭЛЫЕ ӨӨРОО ШУДАЛХА НОМ

Буряадай багшанарай институтуда профессорэй уялтые дүүргэгшэ, хэлэ бэшэгэй эрдэмэй доктор ЦыренДаша Бадмаевич Будаевай зохёоһон «Самоучитель бурятского языка» гэжэ һурадсалай ном Бүгэдэ буряадуудай ундэһэн соёлой эблэлэй шугамаар таба мянган хэнэгээр хэблэгдэн гараба.

Энэ ном хоёр ехэ хубиһаа бүридэнэ. Нэгэдэхи хубидань 25 хэшээл үгтэжэ, «Фонетикэ», «Морфологи», «Синтаксис» болон «Лексикэ» гэжэ хэлэнэй ехэ бүлэгүүдһээ буряад хэлэнэй байгууламжа, үгэ болон мэдүүлэлнүүд тухай ойлгосонуud үгтэжэ, удэр бүрнин харилсаанда шухала хэрэгтэй өөрэлдоонэй темэнүүд дурадхагдана. Хоёрдохи хубидань ходо хэрэглэгдэжэ байдаг үгэнүүд болон үгын холбоонууд дурадхагдана.

Буряад хэлэн тухай шухала мэдээнүүдые үгэхэдөө, автор энэ хэлэнэй абяан болон формонуудые ото ород хэлэнэй зохихо зүйлнүүдтэйнь сасуулан харуулжа, тон ойлгосотойгоор тайлбарилхые оролдоно. Тусхайлбал, түрүүшын дүрбэн хэшээлдээ үзэгүүд, абяануud тухай, аялган, хашалгануud тухай, аялганай таараллдал тухай хэлэгдэнхэй. Тиин, жэшээнь, өө абяае ойлгуулхадаа, тэрэ «Кёнисберг» гэжэ нэрын ород ё абяантай адлишуугаар үгүүлэгдэдэг, харин буряад ү абяан ородэй у абяанда дүтэрхы (жэшээнь, «үүдэн» болон «уголь» гэжэ үгэнүүдтэ), зүгоор у абяанинь буряадай өөрсэ абяан болоно. Энэнь ородой о у хоёрой хоорондын абяан мэтээр үгүүлэгдэдэг гэнэ. Буряад һ абяан «гора», «огонь» гэжэ украин үгэнүүдэй г шэнгеэр дуулдадаг гэжэ бэшэнэ.

Гэхэтэй хамта Ц. Б. Будаев буряад абяануудые ород аоляануud шэнгеэр үгүүлэхэнээ али болохоор һэргылнэ. Жэшээнь, г абяан хэлэнэй хойто талын болон хүүгэн хэлэнэй хаблаг... таигаар, хоёр янзаар х... дэдэг. Гэбэшье хэлэ... хэгүй хүнүүд бухы ушг... г абяае ородойхидол а... хэлэнэй хонгуурхи б... хэрэглэхэеэ һанадаг. ... шээлбэл, «агаар», «а... гэжэ үгэнүүдэй г абяае... үгын г-тэй аллар үг... дэг байна. Тиимэнээ б... даар зүбоор дуугарыг... лада энэ мэтын нарим... гаануудые мэдэхэ хэ... юм.

Хэшээл бүхэнэ тем... ческэ мэдээнүүдэй нүг... хоорэлдөөнэй темэнүүд... тэнэ. Жэшээнь, танил... уулзалга, хандалга, ... шалга, баяскалан, ... зубшөөл, арсалга, хү... гайхал, урилга гэхэ мэ... мэнүүд, тэрэ бүхэнд... лэгдэдэг үгэ, мэдүүлэ... асуудал, харюунууд х... лээр үгтэнхэй.

«Хоорэлдэхэдэ п... хэрэгтэй үгэнүүд боло... боо үгэнүүд» гэжэ х... хи хубидань «Сага... «Хүн тухай», «Хүнэй... «Гэр бүлэ», «Эдэ... «Амнарта, гар үзүүр... рэгэлнүүд», «Зөөри... шол», «Хубсаһа худ... тал оймоһон» гэхэ мэ... мэнүүд хараалагдана. ... шээнь, «Жэжэ амитан... жэ хэшээлдэ тарбаг... рэ тоодо бүрхи тар... булган, хэрмэн, жэрэ... бараа, бүдүүн хүзүүн... хулгана, харха, үхэр... гана, зүрэа тухай эд... нүүд ородоор яажа с... лагдадаг бэ, ямар үг... тэй холболдодог бэ гэ... лэгдэнэ.

Мүн һурагшын ... дэжэ абаад, хэлэжэ... нугарууллжа ябахынь... да оньһоо үгэнүүд, ... нүүд, таабаринуud, ... хон шүлэгүүд элбэгэ... лагдаа. Тэрэшэлэ... нютагай нэрэнүүдэй ... тайлбарилагдана.

Тобшоор хэлэхэдэ, ... Будаевай һурадсалай ... эхинһээнь адаг хүрэ... анхаралтайгаар, ... рангүйгөөр шудална... бүряад хэлэндэ бее... гаад яһала һурах... Мүн энэ номые бе... хэшээлнүүдтэ хэрэг... эдэ. Үзэг үгэнүүдэйнь ... зохидоор барлагдан... һайн.

Һаяхан бүгэдэ бу... ундэһэн соёлой эблэ... номтой танилсалга ... тэрэ эдэбхитэйгээр ... хэлсэгдээ. Үгэ хэлэй... дэ, дунда нүргүулин... шанар, эрдэмтэд бур... лэ оонэдөө үзэхэ н... лай ном ямараар эх... ёһотойб гэжэ эльдэ... жа хэлэбэшье, энэ... юрэнхы дээрэ тэрэ... захата бүтэбэ гэжэ... гиар тэмдэглэлэн бай...

Үнэхөөрөөшье бур... лэндэ һураха яһала... ном гараа гээшэ а... Мүн лэ Ц. Б. Будае... хёһон ярианай дэбт... вда Бурятии» һоёр... лилогдоо, амяараа н... жо хэблэгдээ һэн. ... Дамдиновай зохёоно... хан дэбтэр гараа, ... соёлой эблэл Л. Н... ной «Оюун түлюур... хари хэлэндэ һураг... тодико хэрэглэжэ б... һуралсалай ном гар... Урда тээнь У.Ж. Д... Е. Пахутова хоёрой ... мүн зааадаг багшана... һэдынь бэшэһэн түүх... нууд гараа юм. Тиин... Батоевой, С. Бабу... Ш.Н. Цыденжаповай, ... кеева болон М. Бо... зохёоһон толинууд, ... ой бүлэг эрдэмтэдэй... руулһан буряад хэлэн... шо тайлбари толи гар... Эдээн соо Ц. Б. Бу... шэнэ гараһан номой ... һүүрияа эзэлхэ байна... лабтай юм.

Л. ШАГДАР...
эрдэмтэ худэлмэрилэг...

ЯПОН. Энэ багахан дирижаблиин электро-мотоор наранай батарейнүүд худэлгэгдэдэг. Нимэ батарейнүүд Япондо үргэнөөр хэрэглэгдэдэг боложо байнхай. Байгаалида хоро хүргэхэгүй, экономическа хямда нинджэлгын энэ аппарат метеорологическа ажаглалтануудые хэхэдэ хэрэглэгдэнэ.

ИТАР—ТАСС-ай фото.

МАШИНИСТКЫН ОРОНДО

Зарим оронуудта һаяар машинисткэнүүдэй орондо компьютернүүд юумэ сохидог болохонь. Хубиин (персональна) компьютерта юумэ диктовалхада, тэрэнь сонос-тоһон үгэнүүдые текст болгоод гаргадаг. Микрофоноор үгээд хэлэхэдэ, тэрэ экран дээрэ бии болоодхихо. Диктовалжа дүүргэхэдээ, экран дээрэ байһан текстые юрын лэ аргаар хиная заһаад, тэрэниие принтертэ гаргаха хэрэгтэй. Мүн танай хүсэбэл, компьютер бүхы хэлэгдэһэн текстые дабтан харуулаад үгэхэ.

Юрын хөөрэлдөөндэ хүн минутын туршада 110 шахуу үгэ хэлэдэг. Гэбэшье компьютертэ аалишагаар диктовалха, минутын 40-һөө 80 хүрэтэр үгэ хэлэхэ, мүн үгэнүүдэй хоорондо багахан забһар хэхэ хэрэгтэй. Тингэбэл машина үгэнүүдэй 95 процентынь зүб сохихо юм.

Нимэ компьютерай программань юрэ эгээл дэлгэрэнги 20 мянган үгэ мэдэдэг. Танай материалда эдээнһээ ондоо үгэнүүдэй орофон байбал, тэрэ программада үшөө 2 мянган үгэ нэмэжэ оруулхада болохо.

Нимэ компьютер, жэшээнь, врача туһатай байха. Тэрэ үбшэнтэниие хараха үедөө обёорһон юумэеэл компьютерта диктовалжа байха, харин хаража дүүргэһэнэйнгээ һүүлээр бэлэн текст абаха аргатай.

Америкын «Нью-Йорк Таймс» газетэ юумэ сохидог табан компьютер редакцидаа тодхоо. Саашадаа репортернууд мэдээсэлнүүдэ телефоноор диктовалдаг болохо юм.

Б. Д. Дандароной түрэһөөр 80 жэлэй ойе угтуула н

Мира Федотова
БИДИЯДАРЫ

ДЭХИ БҮЛЭГ.
ЭРДЭМТЭН.

гүрэ ратна дарьяя!
ментэ-тибетолог Бидия
вич Дандароной хэ-
гэлэгдэн хүдэлмэрини
жэлгэ ерээдүйн саг-
дхэл ном бэлэг. Тон
рынь лэ энэ хэрэг
гэжэ һанагдана.
ыхнее тушаалгадга,
урда тээхэнэ өөрынь
бшэгдэһэн ажалайнь
богоцихон энэ очерк
анха түрүүн тунхаг-
ушагшадта оилгосо
рга олоһондоо би
КНИИ-дэ байһан түр
бэшэгүүдэй, модон
хэблэгдэһэн номуу-
дорхойлон бэшэлгэ,
ИВЛ 1960 ондо
. Хэблэлэй 45,5
чен Чжамьян Ша-
гшын зөхёолнуудай
лон бэшэлгэ. Улаан-
КНИИ. 1962. Хэблэ-
лэлэй 6,5 хуудаһан.
а ба Хадалов.
бэл.Ород толи. Хэб-
Улаан-Удэ, БКНИИ.
хблэлэй 35 хуудаһан.
а ба Парфианович.
лхэ-Нуурай түүхэ
о оршуулга, оршол,
лолто), Хэблэлэй
ГИИНС. 1972. Хэб-
6 хуудаһан.
ар Лубсан Сульти-
бөөлнуудай тодорхой-
лэгэ.
дол ламын зохёол-
тодорхойлон бэшэл-
дар Лхарамбын зо-
дай тодорхойлон
а Һүүлшынь гурбан
он хамта, нэгэ ном
2 оной июль-август
та хэблэгдэхэ (ро-
. Хэблэ-
хуудаһан.
ргэд гарахын орон
дай» бэ «Мадхья-
бүлэгүүд). Хэблэлэй,
лэ, БКНИИ. Хэблэ-
хуудаһан. Пубаев.
эргэд гарахын орон
парма» бүлэг). Хэб-
ндэлэй. машинка-
78 хуудаһан.
онгол «Ганжуурай»

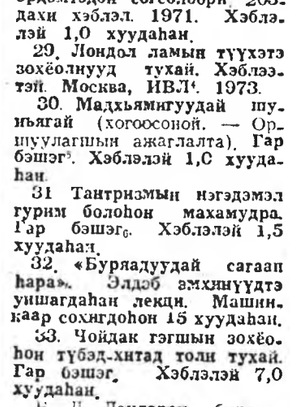

«Тибетика» гэжэ суглуулбари соо хэблэлэй. Хэблэлэй 0,8 хуудаһан.

26. Хүн бүхэнэй «Би» гэ-эшын буддийска суртал. Хэблэлэй. «Түб Азиин түүхын материалнуудаһ» гэһэн соргол-бори. 1968. Хэблэлэй 0,8 хуудаһан.

27. Дулдыдаһан гарбалай зүйлнүүд. Хэблэлэй. Тартугай университедэй эрдэмтэдэй сорголборн. 201-дэхи хэблэл. 1968. Хэблэлэй 1,2 хуудаһан.

28. «Ом-мани-пад-мэ хум» гэһэн тарнин удха. Хэблэлэй. Тартугай университедэй эрдэмтэдэй сорголборн 203-дахи хэблэл. 1971. Хэблэлэй 1,0 хуудаһан.

29. Лондол ламын түүхэтэ зохёолнууд тухай. Хэблэлэй. Москва, ИВЛ. 1973.

30. Мадхьямигуудай шуньягай (хогоосоной. — Оршуулагшын ажаглалта). Гар бэшэг. Хэблэлэй 1,С хуудаһан.

31 Тантризмын нэгэдэмэл гурим болоһон махамудра. Гар бэшэг. Хэблэлэй 1,5 хуудаһан.

32. «Буряадуудай сагаан һара». Элдэб эмхинүүдтэ ушагдаһан лекци. Машинкаар сохигдоһон 15 хуудаһан.

33. Чойдак гэгшын зохёоһон түбэд-хятад толи тухай. Гар бэшэг. Хэблэлэй 7,0 хуудаһан.

Б. Д. Дандароп буддизмын суртлаараа, юрэнхы философёор олон ондоо жэлнүүдтэ гол түлэб шабинартаа зорюулжа бэшэһэн зохёолнуудаа тусхай энэ дансадаа оруулаагүй, оруулхашье аргагүй байгаа һэн ааб даа.

Бэшэгдэһэн сагаарнь туймжалан харуулаа һаа, тэдэ зохёолнуудайнь данса нимэ байха:

1. «Базархан», туужа. 1941 оной август, ИТЛ, Свободный хото, гар бэшэг, хэблэлэй 0,5 хуудаһан.

2. Эстетикэ тухай (трактат), 1939—1940, ГУЛАГ, гар бэшэг. Хэблэлэй 8 хуудаһан.

3. Необуддизм (Зиддабазар гэһэн нюуса нэрээр). 50-лаг онуудаар. ГУЛАГ. Таиланд-да англи хэлэн дээрэ хэблэгдээ. Хэблэлэй 5 хуудаһан.

4 Матери һүнэһэн хоёрой харилсаан тухай. ГУЛАГ. Гар бэшэг. Хэблэлэй 7,0 хуудаһан.

5. Буддистын бодолнууд (трактат) 1970. «Восток России» гэһэн нютагай хэблэлээр 1992 ондо хэблэгдээ. Хэблэлэй 10,5 хуудаһан.

6. Хара дэбтэр (трактат). 1973—1974. Выдрилэй ИТЛ. Гар бэшэг. Гараар бэшэгдэһэн 300 хуудаһан.

7. Шабинартаа бэшэгдэһэн текстнүүд. Ондо ондоо жэлнүүд, гар бэшэгүүд.

Нигээд харахада, Бидиядарын бүхы наһан уллгата ба гол ажал гээд эрдэдээр хубаарилагдана. Уялгата ажалдаа түбэд ба монгол хэлэнүүдтээ оршуулга хэдэг байгаа. Уялгата ажалдаа 15 жэлдэ «улатай», оршуулгаша гэжэ тоотой байгаа гэжэ бидэ мэдэнэбди. Зүгөөр уялгата бэшэ ажалаараа буддын философи, необуддизмын теоретик гэжэ дэлхэйн томо-томо эрдэмтэдтэ хүндэлүүлдэг һэн.

Хилын саанахи мэргэжэлтэд тэрээндэ бэшэг бэшэхэдэ, «...Нэйн профессор» гэжэ хандадаг байгаа. Уялгын статусые анхаралдаа абаһанай хэрэггүй гэжэ тэдэ тоолодог байгаа бшуу. Өөрөөшье Б. Дандароп нэрэ алдарта анхаралаа хандуулдаггүй һэн..

«Энэдхэгээр, Түб Азиар, Хитадаар, Европоор, Америкээр аяншалһанайнгаа удаа Юрий Николаевич Рерих Россида оусажа ерээ... Тэрэ үедэ өөрынь мэдэл доро ажалладаг саанаһан, шаонь болоһон намда «Та Дандароннае мэдэхэгта?»— гэжэ эгээл түрүүшынгээ асуудалнуудайнгаа нэгые табяа һэнМэдэхэгүй баннаб гэжэ би хэлээоэ. Юрий Николаевич энеэб гээд:

— Харин би мэдэхэб, — гэжэ хэлээ агша һэн. (Буддолог А. М. Пятигорский. «Дандароной харилга» гэһэн эссе. Би-би-си радиогоор хэлэһэн үгынь хурлангы стенограмма, 1975 онд).

Юрий Николаевич Рерих СССР-тэ 1957 ондо ерэһэн юм, 1959 ондо Улаан-Удэ руу тэрэ ерэһэн байна. Тэрэ үедэ Бидия Дандаровичһаа ондоо Борис Владимировича Семичев ажаллажа сайгаа. Тэрэ хадаа элитэ ехэ ород буддолог ба буддист Ф. И. Щербацкойн шаби, Дандарон шэнги наяхан лагерьһаа табигдаһан байгаа.

Иматтал тэрэ үедэ буддизмын тон үнэтэй сэнтэй зохёолнуудые оршуулха талаар тон һайн программа табигдаһан байгаа. Амдодо бэшэгдэһэн «Долоон агуу-ехэнүүд», «Мэргэд гарахын орон» гэжэ буддизмын энциклопеди тэдэнэй тоодо оруулагдаа һэн. Дандаронһоо урда тээнь эдэ зохёолнуудые европейскэ хэлэнүүдтэ хэншье оршуулаагүй байгаа. СССР-тэ энэ хүдэлмэрине иматтал Дандарон бэелүүлжэ шадаха байгаа бшуудаа. Ланза хэлэнһээ оршуулгые Ю. Н. Рерих өөр дээрэ абаа.

Гол юумэниинь гэхэдэ, хэһэн хүдэлмэриинь тоо бэшэ юм даа. Дандароной ажал ябуулгын гол шуахалань гэхэдэ, буддизмын түүхэдэ эхэ хэлэнһээнь сэхэ оршуулдаг түрүүшын (даб дээрэ гансахан) эрдэмтэ байгаа. Тэрэ хадаа түрүүшын (даб дээрэ гансал) уг залгаһан буддист, дээдэ хэмжээнэй хубилгаан, нюуса тантрые долгэрүүлхээр ye залгаһан хүн, йог, ород хүнэй сэдьхэлдэ тааруулан, өөрынгөө мэдэсые ород хэлэн дээрэ найруулһан Махамудрын мастер байгаа. Энэ хэлэгдэгшын ялас гэмэ жэшээ болохо зүйл гэхэдэ, «Буддистын бодолнууд» гэһэн номынь ба эгээл һүүлэй жэлнүүдтэ тунхаглагдаһан хэдэн статьянуудынь мүн.

«Дхармын хүрдэ эрьюлэгшэ» гэжэ Дандарон тухай хэлэхэдээ, иматтал эдэ номуудынь, статьянуудынь хараада абтана бэшэ. Иматтал тэдэнь бэшэ, шухалань бэшэ. Эндэ харуулагдаһан хоёрдохи дансын түгэсхэлдэ бэшээтэй «Шабинартаа бэшэгдэһэн текстнүүд» хараада абтана. Мүргэл уншалгын ажал бэелүүлхэ эдэ текстнүүд хадаа хойто буддизмын хубилгагдаһан, шэнэдхэгдэнэн ёһо гурим, ород хэлэн дээрэ найруулгадаһан бэшэг.

Текстнүүдэй, иланганаа тарниннуудай сэхэ дамжуулга ямар удха шанартайб гэжэ буддын шажан мүргэлэй ёһо заншалнуудтай танил уншагшад мэдэхэ байна. Тиимэ уншагшад хадаа Бидиядарын хэһэн ажалай гүн шанарые сэгнэжэ шадаха. Нимэ хэрэг бүтээхэ эрхэтэй байхаһаа гадна, зүбшөөлтэй байха зэргэтэй. Тиимэ эрхэшье, зүбшөөлшье Бидиядарада байһан гээшэ.

Ажаглалтануд:

1) Хэблэлэй нэгэ хуудаһанда машинкаар сохигдоһон 25 хуудаһан ородог юм.

2) Тушаагдаһанайнь һүүлээр зохёолнуудыень хэблэлгэ хорилгодоһон байгаа.

3) 1973 ондо Тартуда хэблэгдэһэн байгаа.

4) Новосибирскдэ 1973 ондо барлагдаа.

5) 1992 ондо Ленинградта барлагдаа.

6) 1992 ондо Улаан-Удэдэ хэблэгдээ.

Манай Зүүн Сибириин гүрэнэй соёлой институтдай «Сибирский сувенир» гэһэн ансамблиин гэшүүдтэ үнгэрһэн зунай аяншалга-гастрольнуудаа мартагдашагүй-гөөр хадуугдажа, дахин-дахин дурсан һанаха баяртай ушарнуудаар элбэг байгаа. Улаасхоорондын хэдэн фестивальнуудта лауреадай нэрэ зэртэдэ хүртэһэн энэ ансамбль байгуулагдаһан сагаа хойшо гурбан түбиин арбаад оронуудаар аяншалжа, бэлиг шадабарила харуулһан намартай юм.

Байгша оной июль-август һарануудта институдаймнай зохёохы энэ коллектив гурбан бүлэг боложо хубаараад, Франци, Итали, Малайзида үнэргэгдэһэн улаасхоорондын фестивальнуудта хабаадаха золтой байса.

Үндэһэн арадуудай аялга дуунай улаасхоорондын фестивальда хабаадахаяа нэгэ бүлэггэй хамта би анар холын Малайзи ошолсоһон саанаб. Миниг ябалсаһан бүлэгэйхид олонхидоо концертнэ ажалябуулгын дүй дүршэл багатайшье һаа, фестивалиин урда табигдаһан зорилгонуудые бэелүүлхэ дүүрэн арга боломжотой һэн.

Юуб гэхэдэ, хабаадагшад үндэһэн арадай аялга дуу, соёл урлаг тэрэл хэбээрнь, урданайнь түхэл яагаар харуулха зэргэтэй байгаа бшуу. Буряад Республикын соёлой габьята хүдэлмэрилэгшэ, институдаймнай доцент, ансамблиин ураи һайханай хүтэлбэрилэгшэ, директорэй үүргэ дүүргэгшэ Виктор Васильевич Китовой хүсэл ороллолгоор Зүүн Сибириин арадуудай соёл харуулха һонирхолтэй программа зохёогдоһон юм.

Тиихэдэ түлөөлһэн оронойнгоо материальна болон сэдьхэл бодолой соёл харуулха зорилго фестивалиин программа соо мүн лэ хараалагдаһан байгаа. Семинар-конференциин үедэ Австрали, Малайзи, Франциин арадуудай соёл, аялга дуунуудтай, хүгжэмэтэй тон дүтөөр, тодорхойгоор танилсаха арга олгогдоһон байна.

Бидэшье баһа өөһэдынгөө ээлжээндэ Зүүн Сибирьтэ ажаһуудаг буряад, яхад, тува арадуудай байра байдал, ёһо заншалнуудаа, ямар ямаршье ажалаараа, ямаршье ажалаараа, ямаршье ажалаараа,

АГУУ ИЛАЛТЫН 50 ЖЭЛЭЙ ОЙДО

ЭРДЭМТЫН ГАТАЛҺАН ЗАМ

Эртэ урда сагта засаг түрын газарһаа ехэ холо, таһархай һуудаг байһан, харин мүнөө Хорнин районой Тэсгдэ нютагта мал ажалтай, үгытэй шадалтай буряад айлай бүлэдэ Сандык Михайловичь Милаев 1907 ондо түрэһэн байна.

С. М. Милаев багахан үхибүүн ябахаһаа хойшо оюун бэлигтэй, ухаан бодол һайнтай, һургуулида һурахадаашье оролдоотой, хэлэ бэшэгтэ һураха талаараа үетэн нүхэд соогоо илгаржа харагдадаг байһан хадаа үмсын мал ажалтай, үгытэй шадалтай буряад айлай хүбүүн — химнин эрдэмэй кандидат ба эрдэмтэ доцент гэһэн нэрэ зэргэтэй болоторөө өөдөө гараһан байна.

Тиин Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнай эхилхэдэ, С. М. Милаев сэрэгэй албанда татагдажа, 1941 оной ноябрь соо фронт эльгээгдэжэ, манай Эхэ ороондо гэнтэ дайгаар добтолон орожо ерэһэн Гитлерэй фашистнуудтай байлдаанда хабаадажа, 1941 оноо 1945 оной Илалтын үдэр хүрэтэр ходо түрүү ябаһан хадаа Совет Армин юрын сэрэгшэнэй офицер болоторөө ургаһан түүхэтэй юм.

АНХАНҺАЛ АБЬЯАСТАЙ

1924 ондо Тээгдэ нютагта Могойн эхин шатын һургуули нээгдэжэ, С. М. Милаев энэ һургуулида түрүүшын һурагша болон һуража эхилһэн байна. Һуралсалай талаар үетэн нүхэд соогоо оэрхэ байжа, 1929 ондо эхин шатын һургуулие үндэр сэгнэлтэтэйгээр дүүргэжэ гараһанай һүүлээр, 1929 ондол Хорнин колхозой залуушуулай һургуулида (ШКМ) орожо һураад, 1932 ондо «5» гэһэн тэмдэгтэйгээр ШКМ-ые дүүргэжэ, 1933 ондо Хорнин дунда һургуулида һураад, удаань Улаан-Удэ хотын Д. Банзаровай нэрэмжэтэ багшануудые бэлэдхэл гаргадаг үрэнэй институтда эльгээгдэжэ, эндэ 1933—1938 онуудай һуралсалай жэлнүүдтэ һуража дүүргэхэдэнь, республикын районуудай ба хүдөө нютагуудай һургуулинуудта хүүгэдые һурган хүмүүжүүлхэ багшануud дуталдажа, С. М. Милаевые Хорнин дунда һургуулида математикын багшаар хүдэлхыень ябуулһан байна.

1937—1938 онуудай һуралсалай жэлнүүдтэ Хорнин дунда һургуулида 5—6-дахи классуудта тоо бодолые заахадань, министерствын зүгһоо шалгалтаар ошоһон хүнүүд хүдэлмэринень «һаин, мүн һурагшадта ойлгосотэйгоор заана» гэжэ тэмдэглээ һэн.

Эгээл эндэ хүдэлжэ байхадаа, С. М. Милаев сөрөө хажуу тээһээ хамһабаригүйгөөр түргэн бэлэдэр соо арбадахи классай һуралсалай программые дүүрэн шудалаад, шалгаһа барижа, бүхы предмедүүдээр «5» гэһэн сэгнэлтэгнүүдээр арбадахи класс дүүргэһэн байна.

1938 ондо Эрхүүгэй түрөөзэй университедтэ ядамаргүйһэн орожо, 1941 он хүрэтэр химнин факультедэй студентээр шадамар бэрхэдэр һуралсажа байтарнь, Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайн эхилжэ, 1941 оной октябрь һара соо сэрэгэй албанда татагдажа, нүхэдтээ хамта Шэтэ хотолоо саана Антипиха тосхон эльгээгдээ һэн. Тэндэ дайсадтай дайлалдахын бэлэдгэл хэжэ, бүү зэбсэгтэй танилсажа, буудалгын дүршэлдэ һуража, үзэһэнөө дайнда зүбоор бэелүүлжэ шадаха, дайнда хэрэглэгдэхэ зүйлнүүдые үзэһэнэй һүүлээр, 1941 оной ноябрь һарада фронт мордоо һэн.

Тиин эгээл түрүүн баруун урдахи фронтын 300-дахи ябаган сэрэгэй дивизиин бүридэлдэ немецүүдтэй дайлалдажа, һүүлээрнь 87-дахи гвардейскэ дивизидэ станковопулеметчик боложо, немецүүдые баруулжань үлдэлсэжэ, урагшаа һайсахан даб гэһэн байна. Ехэ-ехэ туладаннуудта диилдэжэ, һөөргөө сухариха, олон нүхэдөө алуулаад, гэдэргээ тэрьедэхэ сагуудшье болодог байгаа.

ДАЙГАА ДАБАЖА...

Түрүү зэргэдэ ябадаг байһанаань командованиин зүгһоо С. М. Милаевые баруун урдахи фронтын һуралсалай түб болохо Воронеж хото курсада һурахыень эльгээгээ. Һуралсалаа дүүргэад, Улаан Армин офицер — младша лейтенант нэрэтэй болоһон байна.

С. М. Милаев 1942 оной октябрь һарада, 3 дахин Улаан тугта, Суворовой ба Б. Хмельницкийн орденто 24-дэхи дивизиин сэрэгшэдэй тоодо эльгээгдэжэ, взводэй командираар томилогдоо. 1943 оной февраль һарын һүүл гаратар Сталинградые немец фашистнуудһаа сүлөөлэлгэндэ хабаадалсаһан байна.

1943 оной июль һарада, 132-дахи түсгаар ротын химическэ аршалалгын взводой командираар, 23-дахи танкэва корпусто дайлалдаһан юм. Тингэжэ немецүүдые бута сохин, Эхэ ороноо фашистнуудһаа сүлөөлэн, оорынгөө ороһойнгоо газар дээрэнээ тэдэнние баруулжань намнан үлдэжэ, Донбасс, Днепропетровск, Криворожье ба Украиные немецкэ фашистнуудһаа сүлөөлэлгэдэ С. М. Милаев хабаадалсаһан, мүн тиихэдэ немецүүдые Молдова, Румыниһаа, Будапешт хото хүрэтэр дайгаар намнан үлдэлсэлэн байна.

1945 оной январь һарада С. М. Милаевые мэргэжэлээ дээшэлүүлхынь тула Москва хото Улаан Армин химическэ академиин һургуулида эльгээһэн байна. Һургуулида дүүргэхэ үедэнь Совет Армй Агууехэ дайнда Илалта туйлажа, немецүүдэй нивелэл хото Берлин дээрэ Илалтын түг бодхэолон, дайгаа дүүргэһэн байна.

1945 оной октябрь һарада Улаан армиһаа С. М. Милаев табигдажа, гэртээ бусажа ерээ һэн. Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнай эхиннээ һүүл болоторнь, Илалтын үдэр болоторөө немецүүдтэй дайлалдаһанай түлөө С. М. Милаев Эсэгэ Ороноо Хамгаалгын дайнай II шатын орденоор ба олон медальнуудаар шагнагдаһан байна.

Сэрэгэй албанһаа табигдажа ерэмсээрээ, С. М. Милаев һуралсалаа саашань үргэлжэлүүлжэ, 1946 оной декабрь һарада Эрхүүгэй университет дүүргэжэ, 1947 ондо нютагаинаа залуухан засаган, Татьяна Цыреторовнатай хамтаран, аймаг бүлэ бололоной удаа Кыргизийн металлургическа комбинадта ахалагша инженерээр ба шэнжэлэгшээр комбинадай химическэ лабораториндо хүдэлмэрилхоор уригдажа, 1949 он хүрэтэр ажалаад, 1949 оной июль һарада Усть-Каменогорск эльгээгдэжэ, металлургическа заводой, химлабораториин ахалагша инженерээр ба шэнжэлэгшээр хүдэлмэрилһэн ба нэгэ жэл соо химлабораториин начальниграар ажаллаһан байна.

ЭРДЭМТЫН ХАРГЫ

Һүүлээрнь бүхэсоюзна үнгэтэ металлнуудай эрдэмшэнжэлэлгын металлургическа институт ошохоор 1951 ондо ябуулагдажа, эрдэмтэ хүдэлмэрилэгшөөр, удаань ахалагша эрдэмтэ хүдэлмэрилэгшөөр, бүлэгэй ударидагшаар ба хим-лабораторийн начальниграар 1963 оной июль һара хүрэтэр ажаллаһан байна.

1963 ондо Зүүн Сибириин технологическа институтдай ректор нүхэр Д. Ш. Фроловой урилгаар С. М. Милаев түрэл республикаа ерэжэ, Зүүн Сибириин технологическа институтда доцентээр, ахалагша багшаар, эрдэмтэ хүдэлмэрилэгшөөр ба неорганическа ахалагшаг химнин кафедрые даагшаар ажаллаһан байна.

1967 ондо Москвагай химико-технологическа институтдай дэргэдэ диссертаци хамгаалжа, химнин эрдэмэй кандидадай нэрэ эзэлгэ хүртөо. 1968 ондо доцент гэһэн нэрэтэй болоо юм.

1967 оной ноябрь һарада Буряад Республикын Верховно Соведэй Президиумэй шийдхэбэрээр С. М. Милаев «Буряад Республикын габьяата инженер» гэһэн нэрэ зэргэдэ хүртэнэн байна.

С. М. Милаев Зүүн Сибириин технологическа институтда багшаар хүдэлхэоо гадна дүрбэн студентнэрые инженер ба химнин эрдэмэй кандидадуud болоторөө бэлдэһэн юм. Нэрлэбэл, М. М. Балданов, Г. А. Хантургаев, Л. К. Манжигеева, Г. Н. Хантургаева гэгшэд республикын эрдэм ухаанай шэнжэлэлгын эмхи зургаануудта ажалаана.

С. М. Милаев зуу гаран эрдэмтэ хүдэлмэринүүдые ба статьянуудые бэшэжэ гаранхай. Эдэнниинь түбэй эрдэмэй журналнуудта тэмдэглогдохой ба үйлдэбэри дээрэ хэрэглэгдэдэг байна.

Зүүн Сибириин технологическа институтда үндэр наһатай боложо, пенсиндэ гаратараа ажаллаһан, пенсиндэ гарапаан хойноо хөөр жэл хүдэлһэн байна. Наһанайнь хани нүхэр Татьяна Цыреторовна Һурагшадай мастераар ажаллаха зуураа Сандак нүхэртөө өөхы эрдэмэйнь хүдэлмэридэ туһалалсадаг байгаа. Мүнөө хоюулаа пенсиндэ гараанхай.

Айл бүлэ болоһонноо хойшо хүбүүн басаган хөөрые һурган хүмүүжүүлжэ, ехэнүүд болгоһон юм. Басаганиинь В. А. Милаева Новосибирск хотын эрдэм шэнжэлэгшэй шуһанай эрьесый патологийн институтда ажаллана. Мүнөө үедэ медицинскэ эрдэмэй кандидат болохын тула бэлдэхэлэй хүдэлмэри ябуулжа байнхай. В. С. Милаев хүбүүшиинь дээдэ һургуули дүүргэнхэй. Милаевтанай гэр бүлэ ядамаргүйхэн ажаһуудаг юм. Дайнай болон ажалай ветераида, гэр бүлэдэнь ута наһа, удаан жаргал хүсэнэбди.

Н. НАНЗАТОВ,
хүдөө өөшэгшэ.

Дайнай үеын дуунуud

УРДАНАЙНГАА ДУУНУУДТА ДУРАТАЙ ЗАНДААБДИ

Хүндэтэ редакци!

Дайнай үедэ дуулдаг дуунуудые өөшэжэ эльгээгэты гэһэн урналыстнай уншаа һэмби. «Үнэн» газетээ ехээр хүлеэжэ, һонирхон уншадагбди. Жэл бүри заатагүй захижа абадагбди. Та бүгэдэндэ ута наһа, удаан жаргал, ажалдатнай амжалта хүсэжэ, үреэнэб. Эдэ дуунуудыем һониндоо хэблэн гаргахыетнай гуйнаб.

Хлагтын аймагай Ехэ-Хүдэрийн сомоной Хоолой һууринда ажаһуудаг пенсионер Дулма Хандуевна Ульзутуева—Очирова бэшэбэ.

Хадын оройгоор харахадам,
Харанхы манан соо наран байна юу?
Ханилһан нүхэроо һанахадам,
Харахын аргагүй холын дайда юмэ.
Шэлын оройгоор харахадам,
Сэбшээ манан соо наран байна юу?
Сэдьхэнэн нүхэроо һанахадам,
Сэнгэхын аргагүй холын дайда юмэ.
Уульч оройгоор харахадам,
Уняар манан соо наран байнаа юу?
Ушаржан нүхэроо һанахадам,
Уульахын аргагүй холын дайда юмэ.

* * *

Найманхан рельсээ нахилзуулаад,
Наушкада поездонь ерэбаа юу?
Немец фашистые даражархёод,
Нютагтаа хубүүднай ерэбаа юу?
Хөёрхэн рельсээ хотолзуулаад,
Хэйноһоо поездонь ерэбаа гү?
Хоротойхон фашистые даражархёод,
Нолхоздоо хубүүднай ерэбаа гү?

* * *

Хатаршынгаа хударгые һэлгэхэшьегүйб,
Хадаяа дабажа гарахал байха.
Ханилжа нэгэнтэйшье ябахагүйб,
Ханилһамни бусажа ерэхэл байха.
Уняашынгаа хударгые һэлгэхэшьегүйб,
Уулаяа дабажа гарахал байха.
Уульажа нэгэнтэйшье ябахагүйб.
Ушаржамни бусажа ерэхэл байха.

* * *

Шагтай Хангайн дабаае
Шарагалхан халюунаар дабаеэ.
Сагаан буурал эжыгээ
Сарадаа нэгэ золгоеэ.
Хүгты Хангайн дабаае
Хөөрхэн халюунаар дабаеэ.
Хүгшэн буурал эжыгээ
Хүрэжэ нэгэ золгоеэ.

* * *

Дайнай үеэр бидэнэй дуулдаг дуунуудые бэшэбэб. Цырен-Дулма Гомбоевна Чултумова гэжэ нэрэтэйб, 1916 ондо түрөө һэм. 1937 ондоо 1954 он болотор трактористаар хүдэлооб. Пенсидэ гаратараа ал ондоо ажалтай байгааб, «Ажалай ветеран» гэһэн нэрэтэйб. Мүнөө үедэ Селендума һуурида ажаһуудагби.

ДАРАГДАҺАН САМУРАЙНУУД

Буудалдаһаар ерэһэн самурайнуud
Бултадаа дарагдаа Халхын-Голдо.
Алалсалаар ерэлэн самурайнуud
Аргагүй дарагдаа Халхын-Голдо.

ИНАГ ТУХАЙ ДУУН

Баруун хойто хилэ дээрэ
Война боложо байһан
ye байна даа.
Войнагай аюулда дайрагдангүй,
Батарсам амгалан,
ерэдэг һай даа.
Дальни Востогой хилэ дээрэ
Дайнай боложо байнаа
ye байна даа.
Дайнай аюулда дайрагдангүй,
Дурарсам амгалан
ерэдэг һай даа...

Зохёохы үдэшэнүүд болохо

Энэ декабрь һара соомнай оперно театрта бэлигтэй артистнарай, хүнүүдэй зохёохы ажалда зорюулагдаһан тусхай үдэшэнүүд, баяр ёнолонуud үнэ эмгэдэхоор хараалагданхай. Декабрин 15-ныгаа 17 хүртэр оперно театр соо СССР-эй арадай артист Дугаржан Цыреновичь Дашневай зохёохы ажалай 35 жэлэй ойдо зорюулагдаһан бенефисэй үдэшэнүүд эмхидхэгдэхэ.

Эндэ бэлиг суута дуушанай хабаадалгатай үдэшэнүүд мүн олондо мэдэгдэжэ болоһон «Оперо» гэһэн оперо харуулагдаха юм. Үетэй нүхэдьнь, нютагаархидань, олонхинтэ, түрэл түрыхид республикынгаа мэдээжэ дуунаначие ёнолхо, баясуулха, гарай болэгүүдые барюулха байха.

Тиигээнше шагшагшадыешье бэлигтэй дуушанай һайхан хоолойгоороо саясуулха сайнаниинь дамжагүй.

Декабрин 22-то энэл театр соо олондо мэдэгдэжэ үран зохёолшо, республикын арадай поэт Гунга Гомбоевич Чимитовэй 70 наһанай ойдо зорюулагдаһан баяр ёнололэй үдэшэ үнэгэргэдэхоор харааалагдаа. Эндэ Буряад орлонхоной үран зохёохидай хоһюоонон, композиторнуудай холбооной гэшүүд, мэдэжэ эсэ хабаэдаха. Тиихэдэ суута дуушаднай, нэрлэбэл, Дугаржаб Дашиев, Галина Пандитова, Вячеслав Балжинимаев болон бусад нүхэд уран дуугаа ханхинуулха байха.

ИНВАЛИДУУДЫЕ ХҮНДЭЛЭН...

Энэ жэл декабрин 3-да Бүхэдэлхэйн инвалидуудай үдэртэ зорюулагдаһан хэмжээ ябуулганууд, үдэшэнүүд эмхидхэгдэбэ. Энэ үдэр Улаан-Удэ үндэсэй драмын элүүрэй үүлдэр түбтэ амаршалгын концертдэ, инвалидуудай дунда эмхидхэгдэнэн спортивна мүрысөөнүүдтэ хүнүүд ябала суглараа.

Инвалидуудай республиканска «Преодоление» эблэлэй түрүүлэгшэ Э. Х. Витвеев энэ болоһон уулзалгые нээжэ, бултанда амжалта хүсөо. Энэ мүрысөөнэй эхиндэ Дымбрыгэйтэнэн гэр бүлын ансамбль концерт харуулжа, уран дуунуудаа зорюулба.

Энэ уулзалга дээрэ тэргэ дээрэ һуугаад ерэһэн инвалид хүнүүд олон бангаа. Н. Дамирановаи, К. Раднаевай, дуунуud олоной анхаралда дурадхагдаһан байна. Тиихэдэ ород романс Наталия, Биликто Дыморуловтэн гоёор дуулажа, халуун альга ташалгаар үгтагдаа. Хүхюу зугаатай монгол дуун, урданай ёно заншал харуулһан дуун олондо хайшаагдаа. Энэ үдэр үнэгүйгоор эдеэ хоол буфедтэ худалдагдаа.

Инвалидуудта нэгэ үдэр соо анхаралаа хандуулха баяз, холедоо, үдэр бүхэндэ туһа хүргэхэ хэрэгтэй бишуу. Бүхы зондо адилхан ажаһуулха, ябаха, шадаха эрхэтэй ажаллаха хэрэгтэнь бодэтоор булта туһалха ёстой-бди. Харин орэнуудта инвалидуud (хэрэ хүүгэй баяжа haa), юрын үхибүүдэй суг һурадаг, наададаг, ябадаг тиихэнэ нимэ зоные сохор илгадаг-үй, тусхай һургуулида эльгээдэгүй гээшэ. Харин манай эндэ ажаһуудалай талаар инвалидуудта бодото туһа хүргэгдэхэ эрэгтэй.

Б. ДОРЖИЕВА.

РУССКИЙ ДОМ СЕЛЕНГА

Россин Федерацийн олон тоото хотонуудта нэгдэһэн «Русский дом Селенга» гэһэн фирмэ гурбан жэлэй туршада финансын дэлгүүр дээрэ эгээл баян дүй дүршэлтэй болоһон байха юм. Тиихэдээ ороной финансын институдуудай дунда хэлбэришэгүй, тогтууритай бүлгэм боложо тодороо гэжэ тэмдэглэхэ хэрэгтэй ха.

Үнгэрөөд байһан үе соо гус бүлгэмэй хүдэлмэрилэгшэд арад зоной нөөсэ хадагалха талаар зүб харгы шэлэжэ, тогтууритай болоһонинь һайшаалтай юм.

«РДС» — энэмнай зоной нөөсэ гамтайгаар, найдамтайгаар хадагалжа байха таарамжатай зохид хэмжээ ябуулга бэелүүлнэ, энэ хэрэгтээ олон зонние хабаадуулна.

«РДС»— хадаа финансын олон тоото компаниинуудай дундаһаа орон дотороо үрэ ехэтэйгээр хүдэлжэ байдаг филиал, бүлгэмүүдые байгуулжа шадаа. Тэдэнэйнь дундаһаа худалдаа наймаан, транспорт, страховани, барилга болон барилганууда шэнэ технологи нэбтэрүүлхэ, банкнуудай хоорондохи хэрэгүүдые эрхилхэ, хүтэлбэрилхы талаар һайн үрэ дүн харуулха предприятиинуудые байгуулжа шадаа ха юм.

«РДС»— энэмнай Россин Федерацийн бүхы нютаг нуганууда байгуулагдаһан хэдэн миллион нөөсэлэгшэдтэй 1000-һаа дээшэ агентствэнүүд болоно.

«РДС» — болбол үдэрэй туршада 1000000-ноо дээшэ хүнүүдэй нөөсэ хадагалхаяа ерэхэдэнь абадаг болонхой.

«РДС» — энэмнай хүн бүхэнтэй илдам зохидоор хөөрэлдэжэ шадаха, тоосоо хэхэдээ, алдуу эндүү гаргадаггүй гансахан электронно түб боложо тогтонижонхой.

«РДС»—гүрэнэй болон арад зоной урда ямаршье нюуса нөөсэгүйгөөр бүхы худалмэрнеэ эрхилнэ.

«РДС»—энэ хадаа ороной бүхы финансова компаниинуудай дунда бусадһаа түрүүлэн, гүрэнэй зургаануудтай харилсаа холбоогоо байгуулһан байха юм.

«Русский дом Селенга» болбол финансын дэлгүүр дээрэ түрүү һуури эзэлжэ ябана.

1994 ондо үнгэргэгдэһэн, эмхидхэгдэһэн бүхы хэмжээ ябуулгануудайнгаа дүн гаргахадаа, «РДС»-эй директориүүдэй совет нигэжэ мэдээсэнэ: «фирмын шэнээр бүридэхэ хэрэгтэ горитой ехэ хубилалта, амжалта туйлагдаа». Энэмнай «РДС»-эй база дээрэ «Русский дом Селенга» бүлгэмэй бии болгоһон Арадай Нөөсэлгын банк боложо, мүндэлөө ха юм. Бидэнэрэй нөөсэлһэн эдэ бүхы оршоһоо «РДС»-эй банкда мүнгээ оруулагшадай олзо нилээдгүй дээшэлээ. Энэмнай юун бэ гэхэдэ, **1994 оной ноябрин 17-ноо нөөсэлэгдэнэн 1000 түхэриг бүхэндэ үдэртөө 6 түхэригөөр нэмээгдэбэ** гээшэ.

Бидэ нимэ хаягаар таанадые хүлеэнэбди:

Улаан-Удэ, Комсомольско гудамжа, 28 А (эгээл доодо дабхар); Барилгашадай гудамжа, 62 А (библиотекын байшан); 36-дахи номерой автобусоор «Переезд» гэһэн буудал; Терешковагай гудамжа, 5 (соёлой институдай хамтын 2-дохи байра); Авиазавод, Краснодонско гудамжа, 1 («Рассвет» гэжэ Соёлой ордон, 210-дахи таһаг); Советскэ гудамжа, 28, 108-дахи таһаг («Баргажан» гостиница); Сахьяньобагай гудамжа, 18-дахи таһаг («ПОШ» гэһэн буудал, «Домостроитель Азии» гэһэн акционернэ бүлгэмэй байшан).

Сагаан экран

Среда, 14

«Останкино» канал.

7.30 Үглөө. 10.00— Мультфильмнуud. 10.25— «Дикая Роза»— фильм. 11.00—Аяншалагшадай клуб. 11.50 — Пресс-экспресс. 16.50 —Шэнэ һонин. 17.00—Хара, шагна. 17.20— Харюунууд. 17.50 —Шэнэ һонин. 18.00—«Тинтонник». 18.20— Шэнэ һонин. 19.00—«Мир» телерадиокомпани. 19.45— XX зуун жэл. 19.50— Шэнэ һонин. 20.00— «Час пик». 20.25— «Дикая Роза»— фильм. 20.55 Гээһэнээ тэхэрюулэебди. 21.40 —«Амгалан нойрсогтя», багашуул». 22.00— Шэнэ һонин. 22.40 — Баримтата фильм. 23.05—«За шкуру полицейского»—фильм. 00.55 — Түби дэлхэй мүнөөдэр. 01.05— «Магик шоу». 01.35 —Джаз тухай. 02.05—Шатарай олимпиадаһаа мэдээсэл.

«Росси» канал.

8.30 — «Формуло 730». 9.00— Мэдээнүүд. 9.20 — «Автомиг». 9.25 — Хэрэгтэй, хэрэгтэй... 9.30— Шуран сэрхэ хүнүүдэй саг. 10.00 — Бүхэдэлхэйн һонинуud. 10.25 — Амар һайн ажаһуунаш. 10.40— «Санта-Барбара» — фильм. 11.30— «Момент истины». 12.25— «Ле-Монти» гэһэн худалдаа наймаанай байшан. 12.40 — Тарямадай асуудал. 13.00—Мэдээнүүд.

Буряадай ТВ.

17.00— Мультфильм. 17.40 — Уянга. 18.10 — Байкал. 18.50— Алтан гургалдай. Буряад арадай дуунуудай концерт. 19.45— «Ракурс» дурадхана. 20.35— Буряладаар хэлэебди. 20.40— Байгал.

«Росси» канал.

21.00 — Мэдээнүүд. 21.25 — Тодорхойгоор. 21.35 — «Санта-Барбара» — фильм. 22.30— Би, түрүү зэргэлэб. 22.55— Забһарлал. 23.00— 60 минута. 24.00— Мэдээнүүд. 00.05— «Репортажи с мест». 00.15— Сагай урасхал. 00.25— Спортын шэнэ һонинуud. 00.30— Аали намдуу. 01.15— Шатар тухай. 01.30 — Гэмтэ ябадалнуud тухай тобшохоноор.

Редактор
Ц. Б. ЦЫРЕНДОРЖИЕВ.

РЕДАКЦИОННО КОЛЛЕГИ: ДАШЕЕВА Г. Х., ДОНДОГОЙ Ц. Ц., ЖИГЖИТОВ Б.М. Ж. (харюусалгата секретарь), НИМАЕВ П. Н. (редакторай орлогшо) ОЧИРОВ С. Д., РИНЧИНОВ С. Д. (редакторай орлогшо), САМБЯЛОВА Т. В.

Эмхидхэн байгуулагшад—Буряад Республикын Президент, Арадай Хурал болон Правительство

Манай адрес:
670000, Улаан-Удэ, Каландаришвилийн үйлсэ, 23, «Буряад үнэн» газетын редакци.

Редакцийн телефонуud: редакторай— 2-50-96, приемный — 2.54.54, редакторай орлогшоной — 2.68.08, 2.62-62, харюусалгата секретарьий — 2.50.52, секретариадай — 2-66-76, таһагуud, нийтын-политическэ — 2-55 97 (даагшань), 2-6135, 2-56-23, социально-экономическа — 2-64.36 (даагшань) 2-63-86, 2.61-35, соёлой, эрдэмэй болон һургуулинуудай 2-60-21 (даагшань), 2-57.63, 2.69-58, олоннитын хүдэлмэриин ба мэдээсэлэй — 2-54-93 (даагшань), 2-34 05, 2.69.58; оршуулгын — 2.60.91; корректорнуудэй 2.33.61 хэолэлдэ өөлдэгшэдэй — 2-35.95. Манай корреспондентнуud: Агинскда—3.42.19, Закаменскда—30-61, Баргажанда—91-6-40.

Һонинуудые гаргадаг «Бурятия» хэблэлэй телефонуud: директор—2-49-94, бухгалтера—2-23-67, вахта—2-67-95. 2-67-05.

Газетэ хэблэлэй 2 хуудаһан хэмжээтэй
Индекс 50901. Хэһэг 4902.
Стереотипта тушаадаһан саг: 21.00.

Буряад Республикын республиканска типографиада газетэ хэблэгдээ. Дирекцийнь телефон: 2-40-45.
Мүн 69 дахи номертоёгоор хэвлэгдэ абтанхай. Заказ № 240.

ДЭЛХЭЙН ҺОНИНОЙ ДЭЭЖЭНЭЭ

АЙМШАГТАЙ АРЬЯАТАН,

Япондохи Сидзуока пре[illegible] фектурада ажаһуутша С[illegible] суланда үнанда орохоо [illegible] зүрхэнөө андаг болоҺ[illegible] Юундэ тингээб гэхэдэ, 100 г[illegible] ран акула иншээ ерэнхэй [illegible] рин Урда Африкада ураг[illegible] ородог зон эдэ арьяатай[illegible] анхаяа болибо хэбэртэй, Эндэ[illegible] хи эрдэмтэд акулануудыг [illegible] айлгадаг аймаг гаргадаг тү[illegible] хай түхеэрэлгэнүүдые зохе[illegible] гоо. Хэндэнэн туршалануу[illegible] нилээн урагшатай байбэ.

Акулануудые шудалдаг эр[illegible] дэмтэн болохо Леонард Ко[illegible] паньо хүндэ ходо доотолдо[illegible] эдэ амитадые усадхаха гэ[illegible] урялна. Тиимэнээ удангү[illegible] тэдэнэй эрхэнүүд тухай хэлэ[illegible] хэ бологшо аа гүби гэдэ[illegible] хэлэхэ ушарнуud бии. Акула[illegible] нуудай олонхи түхэл яязануу[illegible] «Улаан дөбтэртэ» оруулагдаг[illegible] хай ха юм.

ТОН АДЛЯАР...

Голливудай мэдэжэ [illegible] тер Брюс Ли кинодо буу[illegible] гажа байхадаа, хии [illegible] бүүдаба гэһэнь, тэрэнэ[illegible] нөөрөө һомон байшоо ха[illegible] мнай. Һая эгээл нимээр т[illegible] рэнэй хүбүүн Брендон Л[illegible] баһал алуулшаба. Мүнө[illegible] юун болооб, хэн эзэмтэй [illegible] жэ хэлэхэнь хүшэр. Гобшо[illegible] Брендон Лигэй эгээл һүүл[illegible] наадаһан «Турлаг» гэ[illegible] фильмнь олоной анхаралда [illegible] тажа байна. Тэрэнэ соо[illegible] рок-гитарист поп-хүгжэ[illegible] дуратай зондо алуулһан а[illegible] һөөргөө бусажа, тэдэнэрэ[illegible] үнөөгөо абажа эхилэ. [illegible] ушарта Брендон ороо[illegible] гэжэ шадаха гү?

ТАБА ГАРАН МИЛЛИАРД

Нэгэ саана Америк[illegible] Холбоото Штадуудта 2[illegible] миллион тахананууд бии бай[illegible] һанаа, мүнөө 289 милли[illegible] до хүроод байна. Тахананууд[illegible] дай олон байхада, олон [illegible] үндэгэн абтаха ёнотой а[illegible] даа. Тиимэнээ Америк[illegible] тахананууд нэгэ һара со[illegible] 5,58 миллиард үндэгэ гар[illegible] гадаг байха юм.

ХУХЮУТЭЙ ҮДЭРНҮҮД

Англидахи Богнор-Реги[illegible] гэжэ хотодо ажаһуушад [illegible] дэн үдэр соо нилээн хүхю[illegible] Юуб гэхэдэ, эндэ бүхы д[illegible] хэйнээ 220 клоунуud суглар[illegible] жа, суглаа хэбэ. Тиигэ[illegible] хотын үйлсэнүүдтэ бэлэг[illegible] харуулаа юм.

70 МИЛЛИОН ЖЭЛЭЙ СААНА...

Монголой Губида эрд[illegible] һонирхолтой юумэн олдо[illegible] лэ байдаг гээшэ. Һая монго[illegible] болон ород эрдэмтэд 70 ми[illegible] лион жэлэй саанахи нинжу[illegible] тор олобо. Арьлатан дин[illegible] заврнуудай тиихэдэ орхи[illegible] үндэгэнүүд эндэ олдоо бшу[illegible] Тиихэдээ нэгэ газартаа хэ[illegible] арбаад нимэ нүхэнүд б[illegible] жа, эдэ динозаврнуud [illegible] рэг һүрэгөөрөө амидар[illegible] байгаа ха юм гэжэ эрдэ[illegible] тэд багсаамжалба.

ГАЙХАЛТАЙ ХУЛГАЙШАН

Хулгайшад гээшэ одоо[illegible] гайхалтай зон гүб даа. Те[illegible] Мексикын Мерида хотын [illegible] зей сооноо һая 100 к[illegible] грамм үлүүтэй шэнгүүрт[illegible] метеорит хулгайлагдажа, [illegible] нине одоол гайхуулба. 19[illegible] ондо ороной хойто зүгэй [illegible] губида олдоһон энэ шулуу[illegible] хотынхидай омогорхол б[illegible] һан юм. Мүнөө болотор ю[illegible] нэй тулада тэрэ шулуу [illegible] лууттааб, хайшан гээд аб[illegible] шааб, хаана хээб гэжэ [illegible] лиц ойлгоогүй зандаа б[illegible] на.

(Элдэб һошинуудһаа абтаба).

Хайрата хани нүхэр, эсэ[illegible] үбгэн ба нагаса аба. [illegible] болон ажалай ветеран

БОРБОЕВ Шойжу Дагбаевичай

сагһаа үрид наһа барагдаа [illegible] ушараар түрэлхидынь, [illegible] тынь хүнүүд «Эхэ-Гера[illegible] Д. Ц. Жамбалдоржиевэй[illegible] гэр бүлэдэнь, түрэлхидэ[illegible] гүнзэгы шаналал ташуу[illegible] лаа мэдүүлнэ.

Үглоодэр, декабрин 1[illegible] да, үглоонэй 11 сагта Яо[illegible] ный аймагай Ульдэргэ [illegible] тагта хүдөө табигдаха.

ПРЕ[illegible]